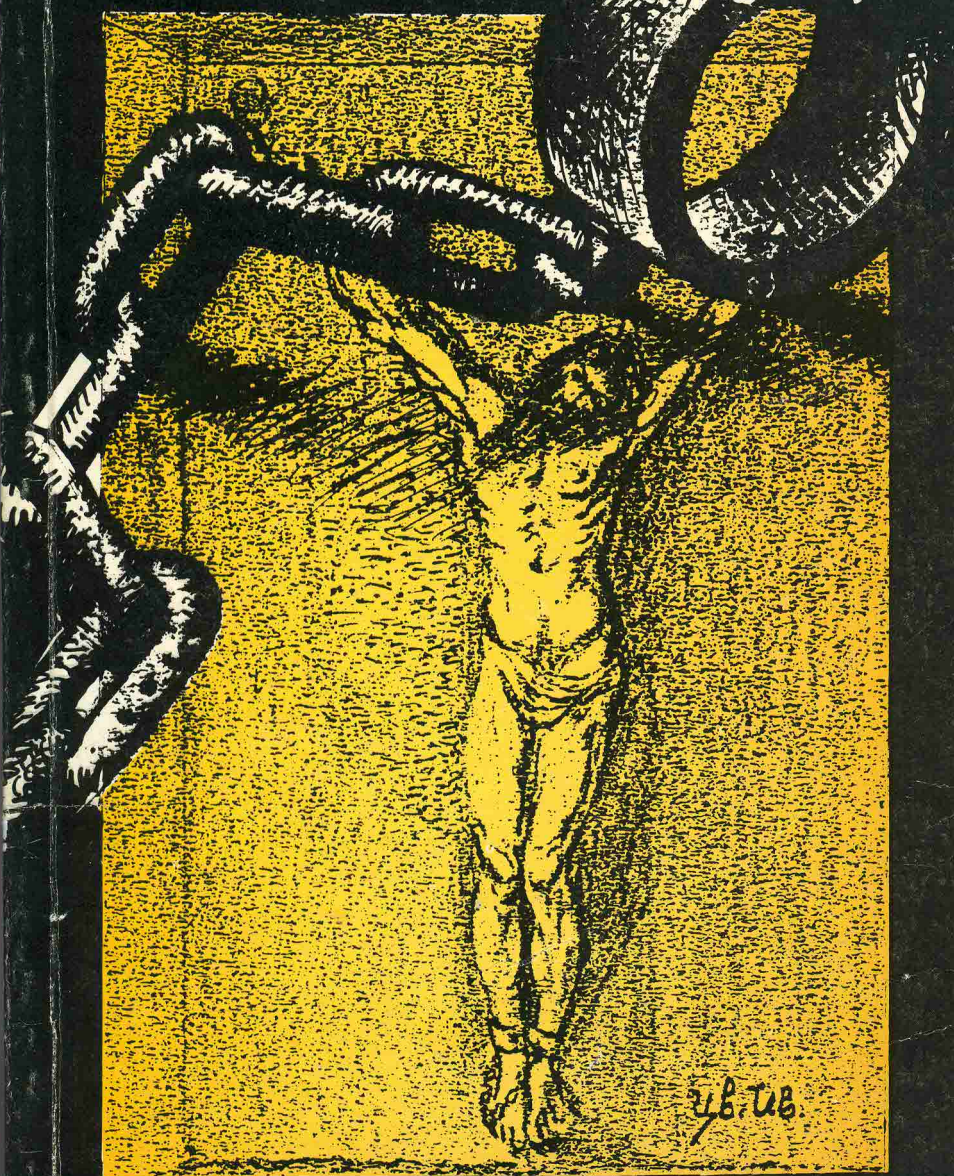
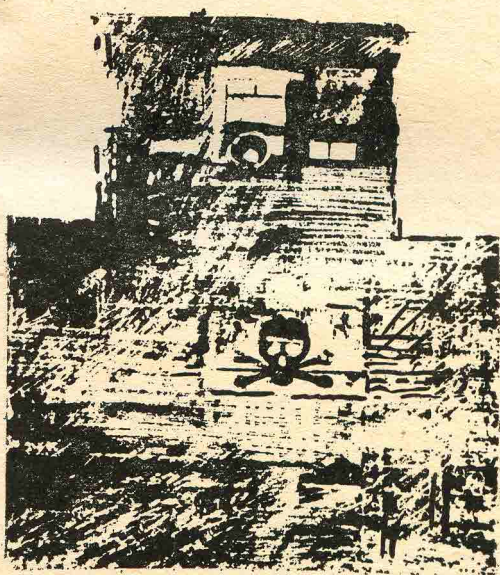

ИЗПОВЕД Блага Божинова
ОТ ТИТОВИЯ "РАЙ"

Блага Божинова

**ИЗПОВЕД
ОТ ТИТОВИЯ РАЙ**

**Военноиздателски комплекс
* Св. Георги Победоносец *
СОФИЯ ● 1992**

Посвещавам тази книга на хората, защитавали различни идеи, но останали верни на БЪЛГАРИЯ.

Авторката

Вместо предговор

Оцеляла като по чудо след инквизициите в концентрационния лагер „Герово“ — Югославия, Благородна (Блага) Божинова пише своите спомени, които не оставят равнодушен и най-хладнокръвния човек. Разказва за хората, загивали не заради идеология и убеждения, а заради това, че са българи, унгарци, румънци, албанци. . .

След десетилетия принудително мълчание тя дава своето първо интервю за първия брой на вестник „България“ заедно с ръкописа на своите спомени.

„Всяка държава и всеки човек, които измъчват или умират хора, трябва да получат възмездие за тия си деяния независимо кога и как. Не е най-важното това, че съм пострадала — главното е за какво пострадах. . . За Югославия се говореше, че е построила нов тип социализъм, и много емигранти търсеха помощ и закрила там, но сърбите не разбираха този ентусиазъм. Те искаха просто да се посърбим. Понеже обичахме родината си, ни затвориха.

Година след като отидох там, разбрах всичко, но пътят назад беше много труден. След като България и Югославия влошиха отношенията си в края на четридесетте години, сръбските власти ни казаха, че този, който не се е върнал веднага в България, е получил задочно смъртна присъда. Така ни казваха удбашите. Било е шантаж, но тогава не го знаехме.

В Македония се връщаха хора от цял свят. Един от богатите македонски българи в Америка — Андрей Палмаров, продаде всичко там и с жена си Люба (тя беше от Варна) се върна. Страшно се разочарова и като видя, че Македония е превърната в Южна Сърбия, си отиде в Америка. Беше голям политик и не посмяха да му направят нищо.

Човек трябва да се бори за родината си. В нейно име могат да се преживеят всички мъки и терзания. В „Герово“ хората умираха с България на уста. Не в името на капитализма или социализма, на САЩ или СССР, а с името на България. Тук хората загиваха не заради идеологията си, а поради това, че са българи. Макар тогава режимът в България да беше тоталитарен, те не ѝ обърнаха гръб.

Запомнила съм имената и родните места на някои от мъжете и жените, които преминаха през ада на „Герово“, за да останат българи докрай: Мара Христозова от София; Рилка Монова, Надка Иванова, Лиляна, Боряна и Иван Монов от Видин; отец Петър Лозанов от Омуртаг; Методи Андонов от Пловдив; Георги Дудов от София; д-р Стаменов — лекар на лагера; Деспот Котев — сега във Франция; Трифон — студент по медицина в САЩ; Иван Вълчев от Пиринския край; Кръстьо Чорапинов от с. Ковачевци; Добри Пройдоха от Търново; Георги Длагацев; Борис Самарджиев от Петричко; Любен Даскалов, Венко Борисов и Кръстьо Илиев от Петрич; Страхил Козов от с. Левуново, Петричко; Гошо от с. Марикостино, Петричко; Йордан Новаков, Яне, Идрис и Тодор Разсолков от с. Белица, Петричко.

Не обвинявам за тези чудовищни престъпления сръбския народ. Повечето хора в Югославия, както и у нас, не знаят нищо за тях. Не обвинявам сърбите, а техните тогавашни управници. Не храня никакви лоши чувства към югославската общественост. Ако не ме е страх, че може да ми сторят нещо, бих посетила с удоволствие Югославия. . .

ООН беше отпуснала милиони долари за емигрантите в Югославия и тя се препълни с бегълци от социалистическите страни, най-вече от България. Имаше избягали лагерници, в това съм абсолютно сигурна, които бяха писали до ООН, че в еди-кой си лагер стават такива и такива неща. ООН не знаеше или не искаше да знае какво се върши в него. Изпратиха комисия, която обаче изобщо не стигна до затворническите килии. Мисля, че в ООН не са знаели, че в лагерите стават масови убийства, но са длъжни поне сега да направят едно истинско проучване, да създадат международна комисия, чиито членове да са независими от всякакво вли-

яние. Това трябва да се направи, защото за геноцида давност няма, както няма давност за хитлеристките престъпления. Там си мечтаехме: „Дано оживее някой, за да разкаже какво се случи с нас!“

Това беше геноцид — последствие на политиката, която Югославия тогава водеше спрямо България. Новосъздадената Македония нямаше интелигенция и Югославия искаше да използва нас, българите емигранти. Тези, които приемаха югославско поданство, се ползуваха от всички блага, включително и от международната помощ. А онези, които оставаха верни на родината си, загиваха по лагерите. В Съветския съюз Сталин изби стотици български емигранти заради политическите им убеждения. В Югославия те загиваха само заради това, че са българи и искат да останат такива. Палачите не ги интересуваше дали си комунист или фашист. Щом си българин и не искаш да станеш югославянин, значи си враг. . .

На всички у нас, които мълчат за нашите страдания по политически съображения, искам да кажа, че там загиваха българи, загиваха за България. Тяхното мълчание е, меко казано, престъпно! Щом ще говорим истината, каквато и да е и колкото жестока да е, трябва да си я кажем. Трябва да пишем и говорим за всички лагери, а не само за един или друг, водени от теснопартийни интереси.

Вероятно не се знае много за нашия лагер, но вероятно е и другото — съдбата на българските емигранти в Югославия от средата и края на четиридесетте години е известна. Ами съдбата на югославските българи? В „Герово“ имаше над две хиляди концлагеристи — унгарци, поляци, чехи, румънци, албанци, — но най-много бяха българите. Не мога да ви кажа точно колко българи загинаха в „Герово“, но не са никак малко. Ами в другите лагери? Мнозина бяха убити и когато ги изпращаха като диверсанти в България. Правеха им фалшива граница, за да разберат какво ще говорят, ако попаднат в ръцете на българската милиция. Убиваха всеки българин, който знаеше много и не мълчеше. Колко са безследно изчезналите, никой не знае. . .

След като разкрием истината, трябва да отворим една чиста страница. Не искам да обвинявам, не искам

мъст. Искам само да се знае истината за съдбата на българите в Югославия.

Към човечеството, което се бори за мир и свобода, присъединявам и моя изстрадал дъх с житейските горчивини и ще бъда щастлива, ако с тази малка дан ще мога да допринеса никога, никъде и в никоя държава да няма затвори и концентрационни лагери, в които да погребват и инквизират ЧОВЕКА! С всеотдайно сърце предавам тези страници, изпълнени с преживените ужаси на смъртта, от дълбочините на които се раждаше жаждата за живот, надеждата за СВОБОДАТА и голямата обич към РОДИНАТА!¹

ЛАГЕР „ГЕРОВО“

Прекрачиш ли ти този праг,
лице и име забрави,
перце си ти, отнесено от бури.
От теб не е останало и дихание...
Назад не можеш да се върнеш.
Не можеш да отидеш и напред,
а тук си прикован навеки...
Няма ден, нито нощ.
Помни, че нищо си и никога,
от безкрайност по-голям,
от просено зърно по-малък...
И твой край в смъртта безкрайна
е събран...
Ти никога не си бил...
И никога не ще бъдеш!!!

¹ България, бр. I, 12. V. 1990.

Свеж въздух проникваше на струйки през пролуките на джипа и галеше изтръпналите ни крака. Пътувахме от последата гара повече от два часа. След злокобните червени вагони с много номера и голямо „Ж“ — животни, в които вместо свине превозваха хора, пътуването с колата беше почти комфортно. Джипът бръмчеше по неравния път и ни отвеждаше към неизвестността. Какво ни носеше тя след кошмарните дни и нощи на предварителното следствие?

Три жени с натезжали за сън клепачи се взират през щепките на прогнилия брезент с единствената надежда да погледнат бъдещето си. Те нямат настояще, сведено до жалко съществуване на тялото и духа, а са още живи, въпреки всичко и въпреки всички. . . Животът е едно прекрасно пътуване само за тези, които знаят къде, при кого отиват и кога ще се върнат. Извън законите на живота пътуването е задушаваш страх, подклаждан от болката, глада и униженията.

Имахме само минало и то ни крепеше да търсим глътка свеж въздух, да се залъгаме с неговите истини и заблуди. . . Светла училищна стая в гимназията, бригадирските огньове на Хаинбоаз и едно югославско дете на перона на гарата. То разруши синора, разсякъл отечеството ни, накара ме да повярвам, че войната и жестокостта са отминали завинаги. Прекрачих прага на „Федерацията на балканските народи“, защото мислех, че тя ще приюти многострадалната Македония с нейния български дух и съдба. В душата си събирах късчетата от Шар планина, каменния мост на Вардара, зад който ме чакаше факултетът. Дебелите ми плитки подскачаха в ритъм със забързаните ми крачки. Аз съм студентка! В най-хубавия край на Родината! . . . Сякаш не отивах на лекции, а на църква. Това беше щастието,

истинско и неподправено. Затова общезитието, в което живеехме ние, студентите от Пиринския край, ми се струваше приказен дворец. Искях да погалья всяка тревичка, вкопала се в древните камъни. Искях да разцелувам всеки срещнат човек. . .

Късната есен на 1944 година.

Пътят ме поведе през Крива паланка, Страцин, та до Скопие. Тогава дните се раждаха от грамидите изгоряла стомана, убийствения артилерийски огън, съсъка на заблудените куршуми. Виелцата гонеше ситни снежинки из площада, през който вървяха нестройните редици на борците — окъсани, боси, премръзнали, стари и млади, нарамили кой каквото му попадне, от кремъклийки пушки и секири до шмайзери. . . Юмруците се вдигат нагоре, от гърлата се изтръгва вик: „Към Берлин! . . . Към Берлин!“

Този шеметен поток ме увеличи, някой ме потупа по рамото и изрече задъхано: „Ни смо браќа!“ После ме стопля мъжка прегръдка и от напуканите устни заизлизат на воля дълго сдържани думи: „Ще живеем във вечна дружба, няма да има вражди, няма да има войни. . . Ще бъдем свободни! Ние сме братя. Нали, хубаво девойче?“ . . . Усмивах се и стисках пушката в ръка, пеех на скопския площад безстрашна и щастлива, обсъществила мечтите си. . .

Сипят се камъни и кал, която изсхва, докато лети във въздуха. Взривове притискат войниците в окопите. За някои това сливане с майката, земя се оказва вечно. . . Това е войната, където може да убиваш и да те убият! И все пак врагът е далече, а до тебе са другарите. . .

След години от натежалите в забрава купчини пръст ще се надига споменът за падналите герои и ще кънти викът им: „Ураа! Урааа! За България!“

Джипът внезапно спря и ние политнахме напред. Краят на пътуването преряза спомените. Вместо тях

платнището се отгърна и възрастен милиционер ни извика да слизаме. Пред нас се откри огромно пространство, стегнато с ограда от бодлива тел, през която не можеше да се провре дори детска ръка. Над оградата стърчаха дървени клетки с въоръжени часовни, сякаш заковани в тях от утринния хлад.

Бях чела в книги и вестници описания на фашистките лагери на смъртта, бях гледала документални филми на кинохрониката, но нямах ясна представа за заплахата, която протягаще костеливи пръсти към нас в тази юнска утрин. Тръпки на страх побиха тялото ми. От този миг щеше да започне животът ни в един абсурден свят, без надеждата за обратно пътуване, макар и в свинските вагони. . .

За повече размишления не остана време. Един милиционер със затъкнат нож на пушката се отдели от групата, която ни посрещна на входа.

— Са мном (с мене)! — процеди строго през зъби и ни поведе навътре.

В някаква канцелария униформен пазач с подпухнали очи записа имената ни в дебела книга. Когато завърши този тежък за него труд, хлопна кориците и над бюрото се вдигна облак прах. С това сякаш ни отне последното малко, останало от нашата самоличност. . . Тръгнах объркана от изненадата, че в занемялото пространство има и други, по-високи сгради. Приличаха си по мръсните зидове и дебелите железни решетки на прозорците. Не беше възможно да сме първите обитатели тук. Но ако имаше други, къде ли са? . . . Отчаяно наведох глава към земята, после я вдигнах към небето — исках да изпрося някакъв знак за благоволение от Всевишния. Ако той е справедлив и всемогъщ, щеше да ме изведе вън от тези стени.

— Вижда ми се много страшно — тихичко прошепна Мара. — Какво ли ще стане с нас, божичко?

— Пожурите, пожурите! Не мойте да причат! (Бързайте, бързайте! Не разговаряйте!)

— Какво каза? — попита Недка.

Тя не разбираше сръбски език и попиваше с очи всяка дума. В този миг зад решетките на прозорците се мярнаха нечий лица. Направихме се, че не ги забелязваме, но краката ни сами потеглиха към първите хора без униформи, които срещнахме тук. . . Мъчихме се да

открием нещо познато в тези подобия на човешки образи, които сякаш се дематериализираха при нашето приближаване. . .

Минахме през тясна врата с боядисан голям червен кръст върху изкъртената мазилка над дървената каса. Оказа се, че това е амбулаторията на лагера. Новото ни жилище представляваше продълговата стаичка с циментен под и вдигнати високо, почти до тавана прозорци с изпочупени стъкла. Примъкнахме от коридора три железни кровати, изтърбушени сламеници и по две протъркани войнишки одеяла.

— Ще спим поне на кровати, а не като в Скопие на голите дъски. . .

— Дано ни пуснат след седмица-две — мечтателно се усмихна Недка.

— Де тоз господ? — въздъхна Мара. — Познавах един българин, който изчезна в този лагер преди три години. Оттогава — ни вест, ни кост!

— Глупости дрънкаш, Маро — прекъснах я аз. — Нали ни обещавах, че косъм няма да падне от главата на емигрантите? Ако не ми вярваш, генерал Душан Мугоша го рече. . . Генерал е това! Тито също е бил емигрант. . .

Усещах, че думите ми увисват във въздуха, но не можех да ги спра. На кого ли да вярвам вече? . . . На едно събрание във факултета изнесе лекция журналистът от вестник „Македония“ Димитър Митров. Изкара марксизма-ленинизма погрешна идеология, комунизмът бил погрешно учение, а върхът на тази лудост била съветската действителност. За Георги Димитров каза, че не бил никакъв герой, а само слуга на руснаците. Той продал България, изпратил на заточение хиляди български родолюбци. Избил непокорните синове на народа, противници на натрапения строй. Сега си мисля, че е имало нещо вярно в думите на журналиста. . . Какъв ли ще е този нов строй, в който се кълнях управниците от двете страни на границата?

— Вижте, вижте! — прекъсна мислите ми Мара. — Там има хора!

Мигновено се струпахме до стената и се повдигнахме на пръсти. . . Наредени двама по двама, навън цъплеха не хора, а сякаш видения от друг свят. По мършавите им съсухрени тела преминаваха тръпки, сякаш ня-

кой ги шибаше с камшик. Не чувахме какво командва милиционерът, но отварянето на устата му съвпаднаше с ритъма на колоната.

Внезапно зад решетката на един прозорец на сградата срещу нас се откри лице на пещерен човек, цялото обраснало в косми. Отскочихме назад, но след малко любопитството ни надделя и отново застанахме на пръсти. Човекът ни махна с ръка и лицето му престана да ни плаши. Между хората, които страдат, се създават невидими връзки, много по-здрави и трайни от установените на свобода. Този миг ми стигна да запомня завинаги лицето му и да го позная, където и да бъде то. Искях да го запitam има ли жена, деца, майка. . .

— Какво си говориш? — учудено ме бутна по рамото Недка.

— Нищо, просто си помислих, че не сме сами, а това е най-важното сега. Само не разбирам защо не се чува никакъв глас, да не са онемели всички?

. . . Изпънахме тела на креватите. Помъчихме се да заспим, но сънят бягаше от очите ни. Всяка от нас прелистваше неволно страница по страница краткия си живот. . . Откога не бях лежала на креват? В Скопския затвор се търкаляхме в килията направо на дъските. Мъката беше свила гърлото ми, задушавах се в спазми. . . Мразя насилието! Ненавиждам жестокостта! Няма ли някакъв висш закон, който да ги премахне? . . . Стори ми се, че се намирам в дълбок кладенец, който ме поглъща във вонящата си тиня. . . Изпъвам шия за глътка въздух. Скачам в ужас от кревата. Момичетата не са усетили страха ми и аз се отпускам отново. . .

Този път кошмарът не ме последва. Върнах се на каменния мост над Вардара, пак бързах за лекции, но се оглеждах — исках да срещна човека, който ни гледаше иззад решетките. Мъчех се да си представя как е изглеждал на свобода. . .

Вратата шумно се отвори и чаткането на ботушите на милиционера, който ни доведе сутринта, ни върна към действителността. Зад него пристъпваше като сянка слаб мъж в избеляла войнишка униформа и дървени налъми на краката. В едната си ръка носеше малка тенджера, а в другата — три алуминиеви чинии. Под миш-

и ица стискаше няколко парчета черен хляб. След като тръсна товара на масичката и сипа в паниците по черпак фасулева чорба, двамата напуснаха стаята в пълно мълчание. Продължителният глад ни приближи почти едновременно до хляба. Изядохме за миг без остатък сухите парчета и залъците засядаха в гърлата ни. Въпреки това не се решихме да кусаме чорбата с вид на помия.

След половин час човекът с налъмите отново влезе заедно с пазача, за да прибере паниците. Бутнах с рязко движение съдовете върху таблата и извиках:

— Нечемо то йести, вземте то за свинье! (Не искаме да ядеме, вземете това за свинете!)

— Ща я могу? (Какво мога аз?) — сви рамене мъжът, но не успя да се доизкаже. Часовоят го дръпна за рамото и му изкрещя:

— Албанска свиньо, шиптарско копеле, колко пъти съм ти казвал да не говориш?

Разтреперан, мъжът прибра приборите с наведена глава. Това се стори недостатъчно на милиционера и той реши да ни даде урок, но думите трудно му се удаваха.

— Не ви харесва, а? У Бугарско да не е . . .

— У нас . . .

— Като ти е било хубаво у Бугарско, що дириш тук?

Той вдигна черната палка, стовари я върху недоумяващия албанец и го изтика навън. Все пак не посмя да ни докосне . . .

Юни 1990 година. Разказва Кунка Козова от София.

„Още в началото на семейния ни живот нещо измъчваше съпруга ми Страхил Козов, роден на 8 октомври 1923 година в село Левуново, Петричко. Много сутрини или вечери, когато оставях пред него храна, казваше: „Ти яж. Аз знам що е глад. . .“ Един ден не издържа, попита ме: „Искаш ли да ти разкажа нещо от моя живот?“ И започна своя разказ:

— Куне, аз бях в концентрационния лагер „Герово“ в Югославия. Арестувах ме на работното ми място в Скопие — по това време бях технически ръководител на строителен мост. Без да зная в какво ме обви-

няват, ме хвърлиха в лагера. Тук осем месеца не разбрах кога е нощ и кога ден — прекараните дни отбелязвах с чертички на стената. . .

Разказа ми за бункерите, в които е бил заедно с много българи — те се намирили на трийсет метра под земята. Гладувал много, останал само кожа и кости. Представял си понякога: излезе ли жив от този ад, ще си приготви всички обични ястия, които му се привиждали в мъчителните дни и нощи. Затова често ми казваше: „Ти яж, аз знам що е глад. . .“

Разказваше ми след това за тежките, мъчителни инквизиции, на които е бил подлаган. Три пъти е бил изкарван на разстрел. Но най-дълбоко е запечатал спомена за мъчението „даване“: главата заклещвали между два сандъка, в устата слагали бастун, а отгоре заливали с кофи вода, за да се дави до припадък, вдишвайки вода вместо въздух.

В този лагер имало много българи, особено от Пловдивски окръг, в това число осем-десет жени. Най-много и най-жестоко била измъчвана Блага Божинова. Нейният бункер бил в съседство с неговия, затова за нея ми е разказвал най-много и съм запомнила хубавото ѝ име.

Било навръх новата 1955 година. Страхил викнал през бункера на съседа си Борис Самарджиев да изпее песента „Горчиво кафе“. Борис изпълнил желанието му, но заради това милиционерите инквизирали и двамата. Самарджиев бил измъчван в дежурната стая, а след мъчението му наредили да опъне тежък персийски килим. Той не издържал и се хвърлил от седмия етаж. Паднал на площадката на третия етаж и 12 дни бил в безсъзнание.

През времето, прекарано в лагера, Страхил спял само на гол цимент, дори при минус 20 градуса. Разболял се тежко от ехинокок на черния дроб, поради което бил изкаран от бункерите.

Пиша тези спомени с огромна болка. Вследствие на тези мъчения моят добър и честен съпруг и любещ баща почина много рано. Тежкото минало в този лагер бе оставило незаличими следи.“

В коридора затрополяха стъпки. Недка надникна през ключалката, а след нея се изредихме и ние. . . Синият пазач премина с нови три жени, по същия начин ги накара да извадят кревати от склада и ги набути в съседната стая. След като милиционерът напусна „амбулаторията“, ние нетърпеливо се втурнахме към тях — от няколко дни вратите на стаите оставяха отключени.

— Българки ли сте? — извикахме в един глас.

— Българки, българки!

Запрегръщахме се развълнувано. В голямото нещастие за първи път, откакто пристигнахме тук, изпитахме искрена радост.

— Защо ни доведохте тук? — запита една от водошлите.

— И ние сме отскоро. . . Много ли сте?

— Осемдесет души от Войводина — изфъфли с беззъба уста изплашена шейсетгодишна бабичка. Другата, по-млада жена, имаше нервни тикове и непрекъснато отмяташе глава назад, сякаш отричаше всичко. Третата, младо момиче, ни гледаше тревожно с дълбоките си сини очи.

Опитахме се да ги успокоим, че би могло да бъде и по-лошо, че храната не е добра, но все пак я има, има определен час за разходка. . .

— Дéца, дéца — вайкаше се бабичката. — От тук никой не е излязъл още. Чувахме го навън. . . Дано Бог и Светата Дева ни помогнат да излезем от тук!

Ситни камъчета издрънчаха по стъклото на прозореца и ни стреснаха. Боязливо приближихме и погледнахме навън. Върху телената ограда се развяваха изпрани ризи, гащи, парцали. . . Двама мъже продължаваха да простират още дрипи и гледаха към нас.

— Откъде сте, момичета?

— Откъдето сте и вие. . . По езика се познава.

— Затова искаме да се разговорим. . .

— Много ли сте в лагера?

— Събрани няма да ни видите. . . Повечето са напъхани в дупките.

— Мой Ванчо да сте виждали? — провикна се Недка.

Изведнъж мъжете ни обърнаха гръб, а ние отскочихме като ужилени от прозореца. Причината беше

внезапно появилият се милиционер, който, изглежда, ни беше дебнал от самото начало.

— Ща причате, майку ви шпионску? (Какво говорите, майка ви шпионска?) Хайде, тръгвайте!

Мъжете продължаваха да се тулят зад дрехите и да ги оправят без нужда. В края на краищата натъкнатият нож на карабината им посочи накъде да вървят. . . След малко дойдоха други милиционери и ни отведоха една по една в управлението на лагера. Питаха ни само за едно: какво сме разговаряли с мъжете? В стаята бяха двама — управителят на лагера и следователят от Скопие на име Сърбо. Пушеха луксозни цигари и барабаняха нетърпеливо с пръсти по масата. Обзе ме необичайна смелост и аз пристъпих към тях, гледайки ги право в очите.

— Е, Мата Хари, сега ще се виждаме по-често — започна Сърбо. — Всичко ще си кажеш, иначе. . .

— Ти сръбски не разбираш ли? — изкрещя управителят. — Ако в Скопие са ви глезили, тук такива номера не минават!

— Как да говорим, като сме заключени? Привидяло му се е на милиционера. . .

— Лъжеш! . . . Ония си признаха всичко. . .

— Аз пък няма какво да признавам!

Няколко шамара ме зашеметиха и аз изхвъркнах от кабинета доволна, че ми се размина толкова леко. Петте ми другари ме чакаха с нетърпение.

— Призна ли?

— Какво ви става? — изгледах ги гордо. — Амивие?

— Да не сме луди. . . Мъжете ги биха, чух като викаха. . .

— Какви са тези дупки, за които ни споменаха?

Не исках да призная, че и аз си мислех за това през целия път от управлението до „амбулаторията“.

— Страшно е тук, баби, много е страшно! . . . Пресвета Богородице, спаси нас, грешните, да излезем от пъклото по живо, по здраво. . .

— Може и тук да има добри хора — спомних си за доктор Стаменов от Скопския затвор.

— Сигурно има, ама гадовете са повече. . . Да се помним и знаем, че да разкажем един ден на хората. . .

Доктор Стаменов влезе усмихнат и ни поздрави на чист български език. Тази усмивка ни припомни, че сме хора и че можем да се надяваме на нещо добро дори в този кръг на ада. Той извади слушалката и започна да ме прослушва по гърба. Както беше надвесен над главата ми, прошепна тихо:

— Не се безпокойте, всички българи са събрани тук. Изпращат ви поздрави. . .

Придружителят душеше като ловджийско куче, по паднало на следа, и лекарят се завъртя с гръб към него, за да се скрие от погледа му. Милиционерът се опита да надникне през главата му, но сега пък докторът се изправи и той отскочи назад.

— Тук бият, мъчат, но да не се страхувате. . . Кураж, Блага! Покажи се истинска българка.

Доктор Стаменов ми беше познат от затвора в Скопие. Използуваха го като безплатен лечител и това му даваше известна свобода на действие. Нито външността, нито обноските му отговаряха на приписваните му брутални качества, заради които уж бил задържан. Щом УДБА обвини някого, той трябваше да изглежда в очите на „свободните“ хора по-черен и от дявола. Доказателства и свидетели по поръчка лесно се намираха. Доктор Стаменов беше голям патриот, истински българин и негодуваше срещу ширещото се верноподаничество към Съветския съюз в ущръб на националното ни достойнство. Родният му град Варна беше преименуван на Сталин. Улици и площади получаваха нова, безродна самоличност, освидетелствувана от внушителни паметници на Ленин, Жданов, Толбухин. . . Родният трибагреник се загърбваше от червеното знаме със сърпа и чука. Възпротивил се срещу един брутално насаждан култ, докторът ставаше опасен за друг, маркиран и отделен от телените мрежи на границата.

Когато ми беше най-тежко, исках преглед при лекаря и пръстите на доктор Стаменов успокояваха изтерзаното ми тяло, дори нищо да не успееше да ми каже.

„В България ми беше добре — започна своя разказ Дешка. — Работех от сутрин до вечер и нищо не ми липсваше в къщи. Баща ми беше партизанин от Кулско. След Девети септември получи добра работа, а

по-късно и хубава пенсия. Но имало глава да пати. . . Сега ме е срам да се завърна. Той ще ме изгони, защото опетних името му на комунист. За него партията е всичко. Пък и защо да му създавам нови неприятности? Ще има ново разследване, ще го разкарват своите поучастъци. . . Така сигурно вече е претръпнал.

Обърках живота си, като се залюбих с един мъж от селото ни — женен, с две деца. Хората започнаха да шушукат, да ме гледат накриво. А не можехме да се вземем. Току-виж ни откарат в лагер за битово разложение. Страх ни беше и от властта, и от баща ми. . . Един ден забягнахме в Югославия. Мислехме, че тук ще живеем свободно, ще работим и ще се любим без страх от чуждата злоба. . .

Минахмѐ благополучно границата и се предадохме на югославските власти. И двамата ни натикаха в драмгольника. Вместо обич що бой отнесохме за година и осем месеца. . . Никой не вярваше, че не сме могли да се съберем в България, че са ни заплашвали изселване и лагер. Навсякъде любовта била свободна, затова да сме си признаели, че сме изпратени да шпионираме в Югославия.

Най-после ни освободиха, но след месец Мишо го върнаха в България като диверсант. Такава била, значи, цената на свободата ни. Каква е била задачата на Мишо, не знаех, но без него животът ми стана същински ад — разбрах, че са ме оставили като заложница. Изпратиха ме да копая канал в околностите на някаква мина. Често по гърба ми шареха бичовете на озверелите надзиратели. . . А от Мишо — ни вест, ни кост! Питам, разпитвам — отвсякъде ме гонеха. Чак след година научих, че бил убит на границата. . .

Бях млада, най-хубавата в наше село. Само да се върна, ще падна на колене пред татко, прошка ще му искам, само да ме прибере. . . Стотици пъти си повтарях един предполагаем разговор между татко и мен и винаги прибавях по нещо ново, което ми вдъхваше надежда. . . Един ден се претраших и написах заявление, че искам да се върна у дома. От този миг животът ми във Войводина стана непоносим. И ето ме тук при вас, в „Герovo“!

Сега си мисля, че не от татко съм се страхувала, а от неизвестността пред решението ми да се върна. . .“

Вместо към входа, от който бях влязла, дежурният отключи железната врата и ме поведе по тесен коридор. От двете му страни бяха наредени малки вратички, боядисани в зелено. Чак в дъното на коридора милиционерът ме набута през една от тях в бетонна кутия с размери два на два метра. За да свикна с мрака, замижах за минутка, а когато отворих очи, видях само някакво прозорче под самия таван, две педи високо и толкова широко, цялото обковано с железни пръти. Усетих, че не ми достига въздух, страхът от самотата ме сграбчи за гърлото. Изведнъж ми стана много студено. Как не се сетих да облека нещо под тънката лятна рокля, когато ме извикаха. . .

Вън е горещо лято, а тук зъзна от студ. . . Постоях известно време като човек, застанал на кръстопът, после доближих до едната стена и докоснах влажната ѝ повърхност. Пръстите ми напипаха някакви драскотини, приличащи на букви. Развълнувано зачетох, сякаш някой ми диктуваше и чертаеше и моята съдба: „Шест години как съм в Югославия, никога не съм бил свободен. Минах през всички затвори. . .“ — гласеше първият надпис, издълбан на височината на очите ми. Малко по-надолу се редуваха: „Бях в Сремска Митровица 3 години. Бой и мъки до смърт“, „Югославия — това значи затвор“, „Две години съм в Герово без съд и присъда“, „Няма по-скъпа от родината“. . .

Имаше надписи на различни езици. Някой беше отбелязал, че е дошъл през октомври миналата година, а чертичките на дните се губеха към пода на третата стена и преливаха във вопъл: „Боже мили, спаси ме от ада!“ Пресметнах, че човекът е лежал в този квадрат цели девет месеца. Дали е излязъл, или са го изнесли в някое старо одеяло? . . . Искях да вярвам, че всичко наоколо е някаква бутафория, нагласена, за да ме сплаши. Нима това са дупките, за които говореха горе? Тъкмо се мъчех да преброя друг наниз от чертички, когато резето изщрака и на вратата застана широкоплещест стражар. С ужас се втренчих в гумената палка, която небрежно премяташе в ръка.

— Хайде, излизай! — викна ми и аз се шмугнах край едрото му тяло с малката надежда, че няма да се върна тук.

Милиционерът ме заведе до някаква ниша, посочи ми кофа, парцал и проскубана четка.

— Вземай ги и започвай да миеш от край до край! Ще търкаш, докато ми хареса!

Направих се, че не разбирам какво иска от мен. Прииска ми се да го подиграя, за да разказвам после на другарките ми.

— Никога не съм чистила под. Покажи ми как. . .

Той се поколеба за миг, после клекна с пъшкане, натопи парцала и започна да търка с четката. Тържеството ми се оказа съвсем кратко.

— Карай нататък. . . цялото помещение, двата коридора и клозета!

Нямаше как, затърках и се ослушвах пред всяка вратичка — има ли други обитатели? Над всеки карцер високо в стената имаше шпионка, през която дежурните наблюдаваха затворниците. Не се осмелих да надзърна. . . Работата ме увлече, представях си, че мия дъските на пода у дома, свършвах една стая и започвах друга, после антрето, стъпалата към двора, плочника, та чак до чешмата. Кранчето ѝ, както винаги, не беше затворено. Съвсем ясно чух пляска на струйката по дъното на каменното корито. . . Сигурно имам слухова халюцинация. . .

Оказа се, че слухът не ме е излъгал — на два разкрача от мен милиционерът уринираше върху измитото. . . Усетил, че го гледам, той се завъртя бързо и се изтръска пред лицето ми.

— Почвай отново! — закопча се бавно, като се наместваше по-удобно в брича си.

Уви, старанието ми се оказа безполезно. . . Отново се озовах в тясната килия, права, с опряно чело о вратичката. Виеше ми се свят. Защо не са оставили мъничка цепнатина или дупчица, от която да проникне въздух? Защо? . . . Отговор не идваше и моят ням вик на безсилие се заблъска между четирите стени, усилен многократно.

Веднага след раздаването на храната, започваше събирането на съдините, което ставаше невероятно бързо. Всеки сам изтичваше да отнесе паницата и пътем облизваше дъното. Едва когато се прибереше в клет-

ката си, идваше ред на следващия. Нямахме възможност да се срещнем, само по стъпките усещахме, че сме много. Токчетата на моите обувки отекваха силно по циментения коридор и това направи впечатление на моите пазачи. На третия ден ми донесоха гумени цървули, толкова големи, че и двата ми крака можеха да се поберат в единия. Гумените галоши бяха необходими, за да не се чува кога извеждат жертвата и дали ще се върне. . .

Заваля дъжд. Не чувах неговото ромолене, но виждах капките да се стичат по железните пръти на прозорчето. Те поведоха мисълта ми навън. Отмаляла от чакането права, се свлякох на голия под и се свих на кълбо. . . Образът на моя Иван за миг размрази ледената самота. Чувах думите му, които ми повтаряше, докато големите му ненаситни ръце ме галеха. . . Вероятно е научил, че съм затворена, тревожи се, не спи по цели нощи и търси начин да ме избави. Той непременно ще дойде, защото нищо не е в състояние да ни раздели! Нали аз спасих живота му от коварната „жълта гостенка“, която три години размахваше косата си над главите ни? Писа ми от Париж, че ме обичаш и че цял живот ще ми бъдеш благодарен. . . Защо не ми помогнеш сега? Нали останах в Югославия заради теб! Сега да видя на какво си способен! — помислих си с някакво злорадство.

Неочаквано през дебелите стени проникна остър звук. Скочих права и запуших уши с пръсти. Тежко трополене, стенания и стържене идваха някъде от тавана. Стонове на животно, хванато в капан! Внезапно всичко замря. Залепих глава до вратата да усетя някакъв признак на живот зад нея. Всичко се повтори след малко. Заудрях с юмруци и закрещях до изнемога: „Спрете, чувате ли! Спрете! . . .“

Безумието продължи цялата нощ, без прекъсване, без насита. Краят настъпи с тракането на резетата. Заизваждаха ни един по един да изсипем кофите с изпражнения и урина. Доживяхме до утрото, без да знаем трябва ли да се радваме за това.

Не ми излиза от ума изповедта на Елена, най-младата от трите жени, които първи срещнахме в „амбулаторията“ на лагера.

Един ден някаква съседка ѝ казала:

— Знаеш ли, че си подхвърлено дете? Оставена си била пред вратата на тези хора, защото нямаха свое. . .

Жената отминала с нескрито задоволство от вцепеняването на момичето. Прибрало се в „чуждата къща“ и не отворило вратата на родителите си цели два дни. На третия Елена написала писмо и избягала на улицата. А селото им било до самата граница. Малко преди разсъмване минала мостчето над рекичката и тръгнала напосоки по мократа от росата трева. Вървяла и плачела. Мислела само за жената, която я родила и подхвърлила. Защо, защо? . . . Ненадейно треснал изстрел, след него втори. Хукнала да бяга, а когато силите я напуснали, се сгушила под едно дърво. Прималяла съвсем, когато към нея се насочили две пушки и над главата ѝ се надвесили фигури в зелени униформи.

„— Защо си дошла на нашу землю? — сръга ме с приклада единият войник.

— Загубих се в гората, искам да се върна у дома. Пуснете ме, моля ви се! . . .“

От този миг все това повтаряла и при разпита в заставата, и по пътя за Ниш. „Хубава съм била, а точно такива изпращали за шпиони“ — гаврели се навсякъде с молбите и уплахата на момичето, като настоявали да си признае. При един побой ѝ счупили лявата ръка. . . Давали ѝ за храна солена риба, а след това я оставили цял ден без вода. Една нощ глутница милиционери нахлула в карцера, завлекли я в някаква стая и я съборили на земята. Дотогава Елена не познавала мъж и това доставило допълнително удоволствие на мъчителите ѝ, когато се изреждали един след друг. Някои повторили. . . Дошла на себе си цялата в кръв, с рокля, заметната върху главата ѝ, с отекли крака. Плувала във вода — заливали са я с кофи, за да я свестят. . .

Второто ми извеждане от дупката подхрани нови надежди: „Там горе са умни, разбрали са, че съм невинна, и ще ме освободят. А тези, дето ги мъчат, сигурно са си виновни. Всяка крушка си има опашка!“

Този път стаята, в която ме отведоха, беше голяма и светла, с опънат бял чаршаф на едната стена. Висок мъж с фотоапарат на врата ми заповяда да седна на стола с лице към прозореца.

— Как да те снимам? — вдигна ръце изведнъж. — Приличаш на бостанско плашило!

— Нямам гребен да се среща!

— Опъни си чорлите или ги вържи на врата си — подаде ми връвчица.

След тази процедура последва друга — взеха ми отпечатъците на пръстите. Докато чаках в коридора, за първи път останах насаме с някакъв затворник. Може би това беше пропуск на охраната или пък бяха претрупани с обработката на арестантите. Човекът първи ме заговори:

— Блага, ти ли си?

— Ти кой си? . . . Как се казваш? — в мен се породих недоверие.

— Венко съм. . . Венко Борисов. Не ми говори на име, да не би да подслушват.

— Какво искат от нас? Защо ни бият и измъчват?

— Обвиняват ни в шпионаж. . . Който иска да се върне в България, е агент и националист. Който иска на Запад — фашист. Само югославяните са праведници. . .

— На баня водят ли ви?

— Нощно време. . . къпят ни горе, само ако сме в безсъзнание, и то с кофи. . .

Вратата хлопна и разговорът ни секна.

. . . Отново съм в килията сама. Дали ще ме подминат тази вечер? Ослушвам се, докато над главата ми отново започва трополенето и стоновете на поредната жертва. Изпотявам се от напрежение, затварям очи и запушвам очи, но мозъкът ми продължава да рисува вероятната картина на изтезанията. Извеждат на разпит, втори, трети. . . Колко съм била далеч от истината в представите си, щях да разбера много скоро. Защо да не изпреваря палачите си?

На следващия ден след раздаването на закуската се обърнах към милиционера, като нарочно го пови-

ших в длъжност, за да го омилостивя. Наричаха го просто Конрад — и затворниците, и колегите му.

— Господин командир, моля, съобщете на моя следовател, че желая да го видя.

— Добре! — важно отсече милиционерът и ме поведе по познатите ми вече коридори.

— Е, Коцано, дойде да се изповядаш, а? Сядай! — посрещна ме следователят Сърбо и ми посочи стола срещу него.

— Господин референт — започнах без предисловия, — моля да ми позволите да напиша писмо на моя съпруг. . . Да ми изпрати дружи, защото съм само с тази лятна рокля. Нямам дори гребен да се среща. На всяка жена ѝ трябва някоя неща. . .

— Домъчняло ти е за „Митке“, а? Искаш писмо да пишеш. . . — замисли се Сърбо и показа пожълтелите си зъби в ехидна усмивка.

— Да! Много искам. . .

— Добре! — прекъсна ме той. — Ето ти лист и молив. . . Пиши направо. Без „скъпи“, „мили“ и други там измишльотини. . . Ако спазваш нареждането ми, писмото ще замине. Пиши: „Иване, много съм добре, храната е чудесна. . .“ Чакай малко — от двете страни оставяй полета, отгоре и отдолу на листа искам по пет сантиметра празно място. Продължавай сега: „Нищо не ми трябва, тук си имам всичко. . .“

Аз обаче не слушах гласа на Сърбо. Нали имах в ръцете си лист и молив! Пиших това, което мислено изричах толкова пъти в самотата си. . . Не го укорявах, молах го само за едно — да дойде и да ме прибере. . . Не беше писмо, а трескаво бълнуване с откъслечни фрази, в които имаше и любов, и отчаяние, и надежда. . . Сълзите ми капеха върху пожълтения лист и размазваха думите.

Сърбо дръпна писмото от ръцете ми и зачете. Както мърдаше устни, изведнъж се заля в сатанински смях:

— Щом не слушаш, аз ще го напиша отново: „Аз съм добре, храната е чудесна, всичко е много хубаво. . .“ Ще пиша и защо ти е хубаво: „Бях развратница и ти изневерях с когото ми падне. Тук също не пропускам. . .“

Смехът на Сърбо стана непоносим. Хиляди пъти съжалявах, че дойдох сама за този разговор. За да довър-

ши издевателствата си над мен, той продължи вече, с тих, мазен глас:

— Той не ти е мъж. . . Никъде не сте се разписвали, лично го проверих. В негов интерес е да те забрави. . . Един способен радиоинженер няма да проваля кариерата си заради шпионка. . .

— Не! Никога! Приказвай каквото си искаш, пиши и дописвай на листа всичко, но той няма да повярва. . . Той е човек, а не като вас. . .

Продължих да оборвам следователя и когато се озовах отново в килията си. Говорех на моя Ваньо всичко, което не бих посмяла да му кажа от свян. Говорех си сама като лудите. . .

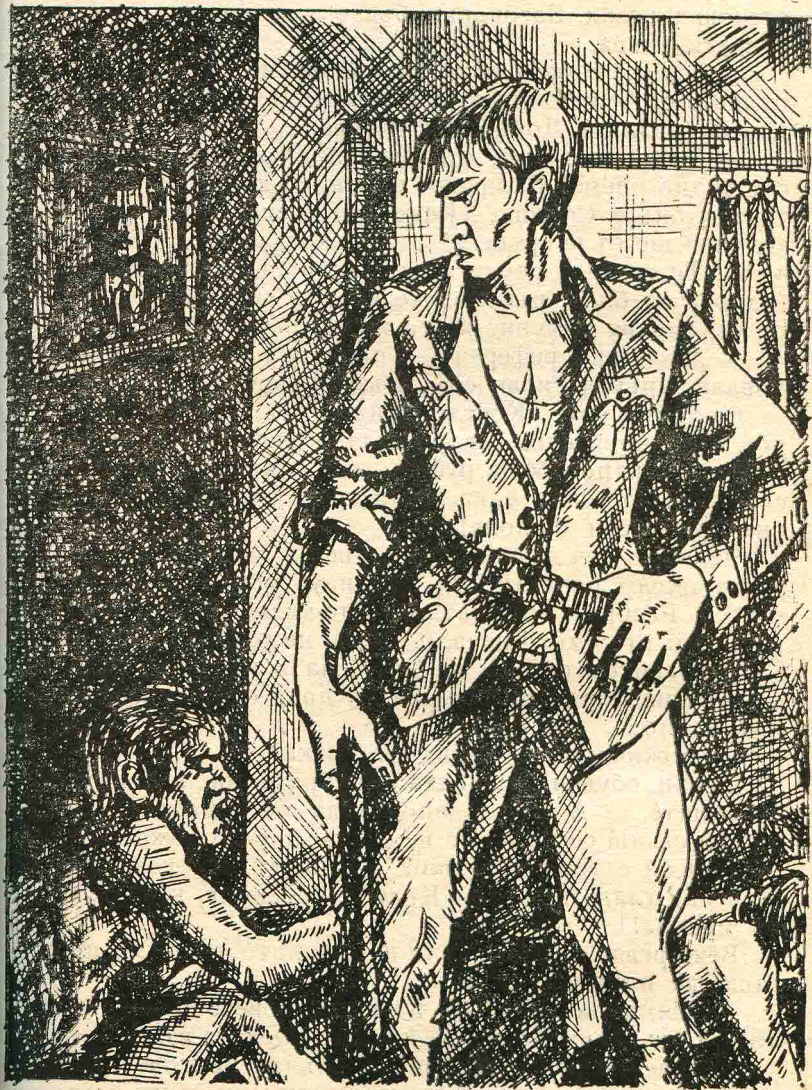
— Млъкни! — Милиционерът потропа заплашително на вратата и аз се завърнах между бетонните стени без надеждата, че Иван ще получи някога писмо от мен.

Изведоха Венко, а на негово място докараха друг човек. Тук никога не оставаше празна килия. . . Какво стана с моя приятел от подземиято, никога не научих. Беше ми станал близък и скъп. Представях си го млад, висок и силен. . . И отново изплуваше сегашният му образ на човек развалина — мръсен, съсухрен старец, облечен в изпокъсани войнишки дрехи. . . Мъже би най-после е намерил истинския покой.

— Хайде!

В рамките на вратата се очерта синята шапка на дежурния и скъса нишката на мислите ми. Изглежда, беше дошъл и моят ред. Взеха ми налъмите, за да не вдигам шум, и тръгнах боса по коридора. Вървах и треперех цялата.

Милиционерът ме бутна в малка стаичка и захлопна вратата. Там ме чакаше Кирил Строгов. Той беше мъж с приятна външност, средно охранен, облечен елегантно. Имаше изискани движения и маниери. Успокоих се малко, защото той беше за предпочитане пред колегите му с неприкрит дивашки вид и цинизъм. В ръцете си държеше черен бич и го размахваше във въздуха, удари няколко пъти по масата. Вероятно искаше да си придаде жесток вид и да ме респектира.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY ASTOR LENOX TILDEN FOUNDATION 1900

— Е, Мата Хари, сега вече ще си поговорим друго-
яче. . . Признавай, докато не съм почнал!

Бичът изсъска като змия. Мигновено се наведох и
отскочих назад. Заговорих бързо с надеждата да пред-
отвратя удара.

— Защо ще ме биете, знаете, че не съм изпратена
от никого. Аз си дойдох с паспорта, нали щяхме да пра-
вим федерация? Дойдох, за да уча. . .

— Ти си шпионка, мръсна шпионка! Вие, бугарите,
сте долно племе! Познавам ви много добре. Колко пъ-
ти съм бил в София. . . Рано или късно Пиринска Ма-
кедония ще бъде сръбска! . . . Признавай, за да останеш
жива! Ти си била ремсистка, ходила си на фронта, бри-
гадирка си била, ръководителка в „Септемврийче“. Ви-
ди се, здрава комунистка са ни изпратили.

— Господин референт, с политика не съм се зани-
мавала, кръгъл сирак съм. Възхищавам се от борбата
за по-добър свят. Кокато дойдох тук, Тито и Димитр-
ов бяха приятели, говореха за общата ни дружба. . .

— Димитров беше руски агент и ви предаде на Ру-
сия. Сега сте само една руска губерния. Няма да тър-
пим тук руски шпиони!

Черният бич изплющя по ръцете ми, след това се
усука около роклята ми. Стиснах зъби и тихо изох-
ках. . . Разбрах грешката си по-късно — трябвало е
да викам от самото начало. Тъй и не усетих кога е вля-
зъл управителят. Той грабна бича и ударите се поси-
паха безразборно. Притъмня ми пред очите и се търку-
лих на пода.

— Божичкооо — завих от болка.

Тежки обувки се забиха в ребрата ми, в корема, в
слабините. . . А бичът започна да ме обработва мето-
дично, сякаш се бояха да не остане здрава кожа по мен.

— Кой е този Божичко? — Кирил Строгов се над-
веси над главата ми. — Къде се срещайте, казвай, куч-
ко мръсна!

Вече ревах с цяло гърло и това като че ли ми пома-
гаше да понасям болката.

— Няма да крещиш! Колкото повече викаш, пове-
че бой ще ядеш! Абе, я да й запуша устата аз. . .

Повече не запомних нищо. Жълти кръгове блесна-
ха в очите ми и някаква вихрушка ме отнесе надалеч. . .

Съзнанието ми се върна бавно, подгонено от не-

търпимите болки, въпреки че ударите бяха спрели. Страхът ме повдигна на колене и аз запълзах на четири към изхода. Стараех се само да заобикалям ботушите. . .

— Марш от тук! Това ти е само за начало, добре го запомни! — чух гласа на управителя отдалеч.

Добрах се до килията с помощта на постовия милиционер. Изгарях от жажда. . . През целия път до подземие то повтарях само „Вода, во-дааа“. Дежурният излезе навън, а когато се върна, остави до главата ми старо ръждясало канче. Едва намерих устата си с треперещи ръце, водата се разплиска и успях да глътна само утаената тиня по дъното. Калта полепна по зъбите ми, не можех да преглътна. . . Милиционерът прибра канчето и сякаш се извиняваше, ми каза: „Чешмите не работят, взех я от една локва.“

Внезапно като тих шепот от мрака долетя песен:

Черней, горо, черней, сестро,
двама да чернеем —
ти за твоите листи, горо,
аз за мойта младост. . .

Тази песен се оказа най-доброто лекарство за смазаното ми тяло. Исках да продължава безкрай. . .

Започна побоят на втория етаж и ужасът съдвка песента в устите на затворниците. „Кой ли ще бъде следващият?“ — питаха се всички негласно.

— Е, Мата Хари, как си? — попита ме Кирил Строгов ухилен. — Боли ли, боли ли?

Не му отговорих. Стиснах изранените си пръсти, без да го погледна в очите — в тях нямаше да видя друго освен неприязън и отвращение. Сигурно миризмата на труп, която излъчвах, дразнеше чувствителния му нос.

— Гледай я! — обърна се към другия удбаш в стаята. — Беше хубава като картина, а сега е само една бабичка. Кой ли ще пожелае такава?

— Всички ли момичета от Пиринска Македония са красиви като теб?

— Всички — вдигнах поглед към двамата. — Само че са много горди!

— И Пирин, и момичетата му ще бъдат наши! — сякаш не ме беше чул, каза удбашът.

... Този път „лекцията“ продължи доста дълго. След боя обикновено посинелите места започват да сърбят, да щипят, гърдите се стягат като след тежка физическа работа и не достига въздух. Стоях права и слушах заканите на двамата. По едно време Строгов млькна и ме огледа.

— Сядай! — посочи ми стола, но аз не помръднах.

— Сядай! — повтори. — Ти сръбски не разбираш ли?

— Не мога, боли...

— Какво те боли? — включи се в играта и другият.

— Отзад ме боли.

— Че речи го направо: „Боли ме задникът.“ От какво те боли? Може пък да те сърби?

— От боя...

— Кой те би? Кажу ми, че да вземем мерки.

— Вие с управителя.

— Лъжеш! То е, защото още не си яла бой... Ще видиш много скоро какво значи това!

— Сядай! — изкрещя удбашът и ме натисна към стола.

Безброй иглички се зачиха в изтерзаната ми плът. Роклята беше залепнала за раните и на няколко места избиха нови кървави петна.

— Е, имаш писмо от твоя Иван — изплю камъчето Строгов, като се разхождаше из стаята.

— Писмо! — подскочих от стола, забравила и болките, и обидите.

— Не се радвай толкова! — усмихнаха се Строгов. — Зарязал те е твоичкият.

— Не е вярно! Лъжеш! Той никога няма да го направи! Никога!... Вие не можете да го разберете!

— Чети тогава! — бутна ми листа в ръцете.

Очите ми се напълниха със сълзи. Стиснах с умилене хартията, която Иван беше държал в ръцете си. Зачетох нетърпеливо:

„Не те обичам повече. Залюбих се с друга и се ожених. Мразя те и не желая да те виждам. Никога не съм

предполагал, че съм имал една толкова долна курва. . . Не се връщай при мен, мръсно, и не ми пиши. . . За мен ти не съществуаш! . . .“

Не можех да чета по-нататък, буквите се размазаха пред очите ми, затресох се цялата. . . Изведнъж от гърдите ми се изтръгна нечовешки рев, който стресна дори Строгов. Нямаше време да извика милиционера, хвана ме под ръка и сам ме поведе към килията. Вървах пипнешком край стената, ослепяла и оглушала.

— Мисли за себе си — чух глас много отдалече. — Той не заслужава да се тревожиш за него. Той не е истински мъж, ако беше направил съвсем малко, можеше да те изведе оттук. . . Не те е обичал достатъчно. Истинската любов се познава в страданието и изпитание-то. . .

Не можах да схвана кой говореше това? Нима е същият жесток Кирил Строгов с черната гумена палка в ръката? Нима той ме съжалява? Простенах жално и го отпъдих с ръка. . . Безпомощна. Изоставена. Съвсем сама. . . „Бъди проклет! — надигна се от дъното на душата ми. — Бъди проклет завинаги, Иване!“

. . . След резолюцията на Информбюро всички студенти си заминаха с изключение на десетина, в това число и аз. Българското правителство покани своите граждани незабавно да напуснат Югославия. Върнах се в квартирата, приготвих си багажа и се отбих за последен път да видя любимия си.

— Дойдох да се простим. Сбогом, Ваньо.

— Няма да те дам! Не искам! — трескаво заговори Иван и ме зацелува ненаситно. — Заради мен ще останеш, съкровище мое!

Свих се в прегръдката му примряла и с някаква неясна тревога усетих, че съм победена. . . По-късно той седна до масата и написа две молби — едната от мое име до нашата легация, с която исках разрешение да се омъжа, а другата до Белград, с която той молеше да вземе за жена българка. От този миг станах негова жена, макар този факт да не беше потвърден от двете държави, разделени от стара и нова омраза.

Спомнях си първото събуждане в прегръдките на Иван и повтарях с ярост и омраза: „Бъди проклет завинаги! . . . Бъди проклет!“

Юни 1990 година. Писмо на свещеноиконом Петър Лозанов от Омуртаг:

„Здравей, Блага,

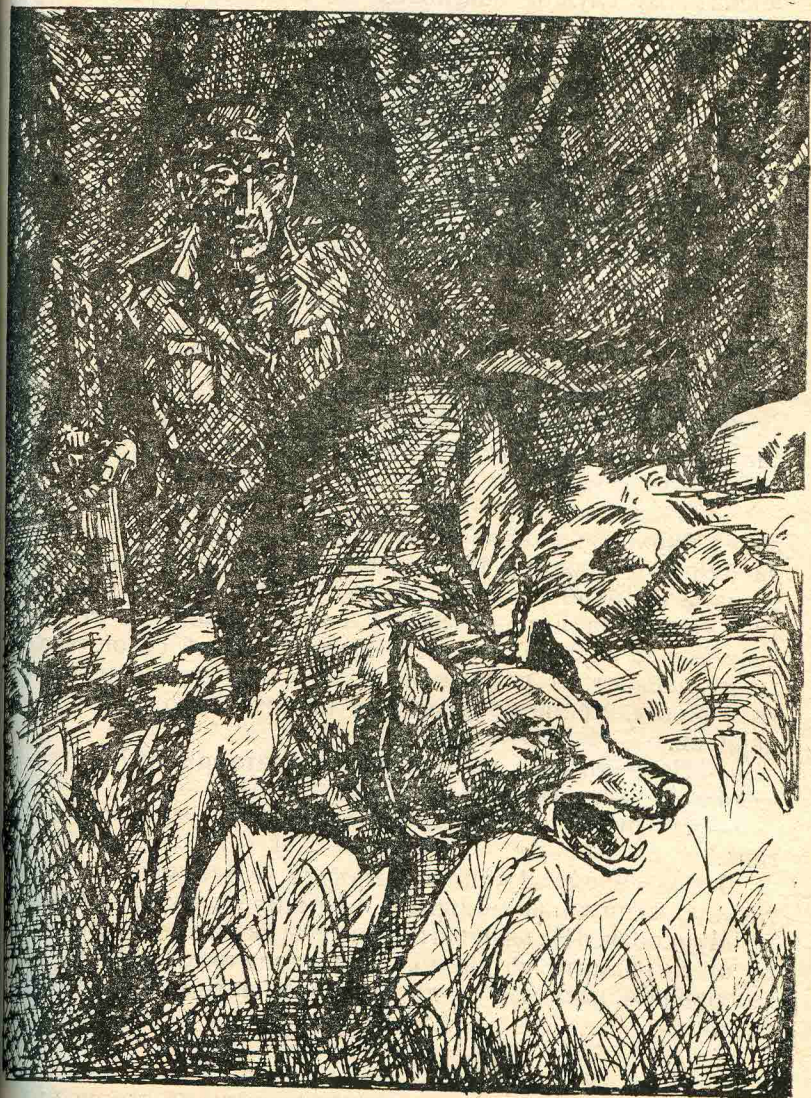
Наистина дълги години минаха, без да се чуем и видим, но аз не забравям мелодията на песента „Хубава си, моя горо“, която ти, Рилка и другите жени запяхте, когато стенех пребит в карцер № 4. Инквизираха ме, защото не се съгласих да бъда тяхна пионка. Освен това някой от осемте мъже, с които бях затворен преди това, им казал, че съм хвалел индустриалното развитие на България, че се добива стомана и други подобни. Тези осем души бяха: Деспот Котев, обади ми се от Франция; Трифон — студент по медицина, обади се от САЩ; Иван Вълчев от Пиринския край; Борис от Петрич, идвал ми е на гости, адресът му е в жена ми, която отсъствува; Гошо от с. Марикостино, Петричко; Кръстьо Чорапинов от село Ковачевци; Добри Пройдоха от Търновско и един студент лесовъд.

Идеята ти да се съберем в София през есента на пръв поглед не е лоша, но спомни си колко емигранти бяха интернирани и инквизирани жестоко по донесенията пред УДБА от „наши“ емигранти. Спомни си оня младеж, който се хвърли от влака и като го доведоха окървавен, как викаше, че ще го убият в България, защото е служил на УДБА. Като се видим, ще ти разкажа и два случая лично с мене. . .

С най-хубави чувства пожелаваме на теб и семейството ти здраве и радост.

Свещеноиконом Петър Лозанов
гр. Омуртаг, ул. „Димитър Попов“ 12 а“

В лагера с особена почит се ползуваше четирикратният му обитател Джони. Той живееше хиляди пъти по-добре и от най-привилегированите затворници — ползуваше отделна, хигиенична стая, специален порцион, надхвърлящ издръжката на дващестина човешки същества тук, имаше униформена прислуга. Всяка сутрин Джони минаваше на визитация заедно с дежурния милиционер, разглеждаше съсредоточено низшите същества, които изсипваха кофите в клозета. Понякога опи-

раше муцуна о някой затворник, помирисваше вцепенения клетник и отминаваше пренебрежително. . . Кучешката му служба изискваше да познава персонално близо две хиляди души и да ги открива навсякъде при необходимост.

Аз също бях представена на Джони в присъствието на командира Муркович. Той беше нещо като началник на милиционерите от следственото отделение и несравнимо по-интелигентен от тях. Имаше някаква вродена доброта, която тъмничарската служба не бе успяла да заличи. По време на дежурствата му не беше опасно да го запиташ нещо, макар че винаги свиваше рамене и отговаряше тихо: „Ща я могу? Речите горе!“ (Какво мога аз? Кажете горе!) Затова не се уплаших, когато в коридора отекнаха стъпки и чух гласа на Муркович:

— Сега, Джони, ще те запозная с една българка. . .

Кучето се провря през открехнатата врата и се спусна върху ми. Изпищях от страх при вида на отворената му пасть с изплезен червен език.

— Джони, целуни ръка на тази девойка! — заповяда Муркович и докато се усетя, животното започна да ближе с влажния си грапав език още незаздравелите рани по ръцете ми. — Не се бой! То е много умно куче, овчарска порода. Взето е от германците. Нищо не може да се скрие от него. Колкото души се опитваха да избягат от работа на полето, всички ги излови като пилци. Храна не приема от никого, само от господаря си.

— Не е ли ваш този ловец на затворници? — осмелих се да попитам.

— На румънския референт е, но засега служи в лагера.

В това време Джони се завъртя около мен, но изглежда, с нищо не задържах вниманието му, и клекна до Муркович. Изтънченият му вкус може би се разбунтува от миризмата на гнило, която излъчваха. „Дано ме се срещнем насаме!“ — тревожно се въртеше в главата ми.

Една сутрин никой от милиционерите не дойде във второ следствено отделение. Кофите останаха в килии-

те и въздухът натежа от вонята им. Над нас се чуваше тропот, отваряне и затваряне на врати. . . Мина обяд — нито чорба, нито хляб видяхме. „Какво ли се е случило?“ — питахме се тревожно, без да смеем да шукнем. От стената се чу почукване и нечий глас от съседната килия запита:

— Комшийке, как се казваш?

— Блага! — отвърнах му след малко колебание.—

А ти?

— Методи Андонов. . . От Пловдив съм.

— Че аз там завърших гимназия!

— Съгражданка значи — трепна радостна нотка в гласа му.

— Колко сте в килията?

— Двама българи и един унгарец.

— Аз съм Бени — веднага се представи на развален сръбски унгарецът. — Брат ми живее във Войводина. Тръгнах да го навестя, но още във влака ме арестуваха. Тия сърби се страхуват и от сянката си. . .

— И оттогава все в „Герово“ ли сте? — не се претраших да го запитам пряко колко години гние тук.

— Отначало бях в някакъв затвор, преди три години ме докараха в лагера да ме довършат. На двайсет и седем съм, а приличам на седемдесет и две.

— Кой знае аз как изглеждам. . .

— Сърбите не обичат никак унгарците, дори изпитват някаква особена злоба към нас.

— Те не обичат и българите — намеси се Методи.

— Кого ли обичат? — рекох почти без глас.

Запечатани сме живи в гробове, може би затова пазачите са излишни. Гладът ни измъчва, но поне можем да разкрием душите си — миналото ни изглеждаше толкова далечно, че спомените се деформират неузнаваемо. Стараем се да запомним само най-важното — адреси, имена на близки. . . Дано някой оцелее!

— Блага — наруши мълчанието Методи, — представи си, че сме на Бунарджика. . . Тепетата и Марица между тях. . . Трябва да се изкача поне още веднъж там! Не сам, а непременно с момиче. . .

— Откога си тук, Методи?

— Две години. . . Приятели ме подлъгаха, че от Югославия можело да се премине направо на Запад. Обвиняват ме в шпионаж.

— И мен също. . .

— Тук от всички правят шпиони. . . Много си слабичка, изяждай си чорбата, иначе няма да издържиш дълго.

— Че ти кога си ме виждал?

— През цепката до шпионката, всеки път, щом минеш по коридора. . .

— Другият българин защо не се обажда?

— Бай Кръстьо се казва. Онази вечер го разсипаха от бой, не може да се повдигне. . . От електрическият ток започна да пелтечи. Исква да ти подари едно гребенче, останало в джоба му, ще го сложа в тоалетната. Потърси го по-късно. . .

— Благодаря! — изрекох от сърце. — Желая му да се оправи бързо!

От другите килии също се разговориха. Страхил Козов, Гошо от Петрич, Димитър Вълчев . . . Всеки искаше да бъде чул. И така до вечерта. Научихме си имената, годините, народността, миналото и това взаимно доверие ни възкреси за нов живот. Пътищата ни се бяха събрали в един, наречен емигрантска съдба. Сега тя ни се струваше истинско щастие, за което в „Герово“ можеше само да се мечтае. Кой ни беше помагил в тази страна на недоверие и враждебност? . . . Отначало и за мен емигрантските дни минаваха в някаква еуфория, докато не ме повикаха в УДБА: „Ще отидеш в съда, ще подпишеш формуляр, че не си съгласна с политиката на българското правителство, и ще станеш югославска гражданка. . . И без това там имаш смъртна присъда, защото не се върна, когато те повикаха!“ Озъртах се безпомощно — кой ще ме чуе? Добре смазаният с „чуждата помощ“ капан беше щракнал и ми оставаше само да се надявам, че няма да е завинаги. . .

На другата сутрин животът в следственото пак влезе в обичайния си коловоз. Тропот на ботуши, хлопане на врати и неизменното: „Диж се, майку ти!“ Последва визитата на Джони, сякаш животът е бил спрял само за един ден. . . Късно вечерта двама милиционери се разговориха и от откъслечно чутиите фрази разбрахме, че горе е имало проверка от ООН. Господата се бяха загрижили как се изразходват помощите за емигрантите, отпускани на Югославия. Нас ни бяха отписа-

ли с една красива табела „Магазин“, закована над вратата на следственото отделение. . . И никой от дипломатите не беше пожелал да разгледа ценната „стока“, заключена с десетки катинари и ключалки в хладните подземни „хранилища“.

. . . Спомням си за една друга комисия, дошла на проверка в Скопие. Получихме съобщение, че ни се забранява да посещаваме „Клуба на политическите емигранти“ до второ нареждане. Само за няколко дни сградата се промени неузнаваемо — дъхащите на прясна боя дъски бяха застлани с дебели персийски килими, а по стъпалата се надиплиха цветни пътеки. Появиха се, неизвестно откъде, масички, столове, фотьойли. . . И клубът беше отново отворен, но. . . (с едно малко „но“) само за тези, които вече бяха приели югославско поданство. Те бяха посветените, на които режимът можеше да разчита. . . И когато леките коли с чуждестранните гости спряха пред този малък дворец, вътре красиви „манекени“ непринудено играеха карти, шах, бiliarд. Те изказваха горещи благодарности за богатия живот и чудесните условия, които югославските власти им бяха създали. Изразяваха трогателна готовност да зарежат всичко тук и да се върнат в своите комунистически държави, за да се борят против червената тирания. . . Комисията напусна емигрантския клуб с отлични впечатления и можеше да даде зелена улица на новите помощи от чужбина.

На следващия ден клубът отново придоби истинския си облик и истинските политемигранти се престрашиха да влязат вътре, посрещнати подозрително от председателя Радой Спасов.

— Е, председателю — запита студентът Тодор Разсолков, — какви са впечатленията на комисията? Откриха ли зъбен камък в устата ти след толкова ядене и пиене за наша сметка? Пригответи ли си багажа за границата? Тук дойде с цял вагон, сега как ще го мъкнеш на гръб в диверсантска раница?

— Млъкни! — изкрещя председателят, когато видя, че клубът се беше напълнил с хора.

Късно! Бентът се отприщи и нищо не можеше да спре недоволството на емигрантите. Няколко часа бя-

ха потребни на милицията, докато ни излови. Започна се следствие за издирване на инициаторите. . .

Но това беше в Скопие и УДБА, ще не ще, трябваше да се съобрази с този факт. Поне заради журналистите от чужбина придаваше някаква форма на законност в действията си. А „Герово“ беше далеч и от бог, и от цар. . .

Салонът, в който ме тласнаха, беше дълъг и както ми се стори, безкраен. В дъното му имаше изправена кафява дъска, голяма колкото врата, надупчена като решето от куршуми, с червени петна и пръски. „Това е краят“ — помислих си с ужас и изпуснах единия налъм. Сякаш за да потвърди предположението ми, милиционерът Душко ме шибна с бича по ръката.

— Остави тези налъми, вече няма да ти трябват!

И другият налъм с трясък падна на циментовия под. Неизвестно откъде появилите се белезници се впиха в китките на ръцете ми. Две черни фигури протегнаха в полумрака пистолети и щракнаха затворите им.

— Ще вървиш право към дъската, без да се обръщаш! Крачките да са малки. . .

— Имаш две минути да помислиш! — различих гласа на единия. Това беше Миле от групата на следователите, които се занимаваха с българите.

— Кой те изпрати?. . . С кого работеше?

Заедно с въпроса получих жесток удар в главата и краката ми се подкосиха. . . Пристъпих, олюлявайки се, към дъската и броях крачките си. Наумих си, че ако до петата не стрелят, ще оживея, после до десетата, единадесетата. . . Когато почти щях да се блъсна в дъската, прозвуча глас:

— Времето изтече!

— Стреляйте, щом не признава! Майку й бугарску. . .

Изстрелите ме оглушиха. . . Не ме заболя, сигурно не можах да ме уцелят. Не съобразих, че от метър разстояние това е невъзможно. Сега ще последват нови изстрели и вече няма да ме боли нищо. . . Не чувах и не виждах, само сърцето ми тупаше забързано и на тласъци изпращаше кръвта към главата ми, където всеки

миг щяха да зейнат дупки като тези на дъската пред мен. Червените петна щяха да бъдат от моята кръв. . .

— Стой! — стресна ме вик. — Не, няма да ти направим удоволствието да умреш толкова лесно! Ще измислим нещо по-специално за теб, заслужаваш го.

Удар с цевта на пистолет разцепи лявата ми вежда. Усетих кръвта да се стича по лицето ми, облизвах устните си. . . Беше топла и приятна на вкус. Миг след това няколко удара ме повалиха на земята. Вдигнах ръцете с белезниците над главата си, но милиционерите, сякаш това бяха чакали, ме заритаха с ботуши. Острие им върхове се забиваха в тялото ми, повдигаха ме и ме търкаляха като гумена топка. . . Навън изви буря, връхлетя в подземие и ме понесе нагоре. . . Земята се тресеше и изхвърляше нагоре гейзери от камъни и пръст. Пълзах със сетни сили към въздуха, където над гърмежите ехтеше ревът: „Урааа! . . . Урааа! . . . За България!“ Коя съм? . . . От къде идвам? . . . Не искам да умирам! . . . На война се умира, но аз не искам! . . . Не! Бягай, смърт!

Вестник „България“, 17 ноември 1990 г.

„Родом съм от Пиринска Македония. Заминах за Битоля през 1947 г., когато границите бяха отворени. Наскоро след това се ожених и започнах работа като чиновник. Но след като политическите отношения с Югославия се влошиха, често бях викан и ми се предлагаше да взема югославско поданство. Отказах най-категорично. Веднага ме уволниха въз основа на това, че чужди поданици не могат да заемат държавни постове. Поработих малко, където намирах работа на частно, и след известно време ме затвориха в Скопския затвор на Калето. Когато ме арестуваха, ми казаха, че съм следствен по чл. 117, което значело обвинение за противодържавна пропаганда срещу Югославия.

В затвора престоях три месеца. Обработваха ме доста — пребиваха ме от бой, оставяха ме на глад цяла седмица. И след като не сломиха българския ми дух, ме закараха с още десет души българи в лагера „Герово“. Тук имаше хора и от други страни — Румъния, Чехословакия, Полша, Албания, но най-много

бяхме ние, българите. Първо бях в сградата с много други затворници. Спяхме по двама на креват. След два месеца ме затвориха в бункерното отделение, където останах девет месеца. Обвиниха ме (в писмото е „обявиха ме“ — б. а.), че съм говорил против Югославия. Биеха ме с гумена палка до смърт. Беше ми приложена една много тежка инквизиция — давене. Слагаша бастун в устата ми и отгоре изливаха вода. Не искам да си спомням за това време. И в съня си се стряскам още, въпреки че мина доста време. Нямах никаква вина, но ме инквизираха по най-безчовечен начин само защото не взех югославско поданство и желях да се завърна в България.

Г е о р г и П е т р о в“

Постепенно черната пелена пред очите ми започна да се вдига. Първото, което видях, беше надвесеният над мен мъж в бяла престилка. Не разбирах къде се намирам и ужасът отново ме обхвана. Сигурно немците са ме пленили. . . Огънят ме притисна към земята, когато атакувахме позицията пред Страцин. Повече нищо не можах да си спомня. . . Повдигнах глава и лицето на мъжа в бяло приближи.

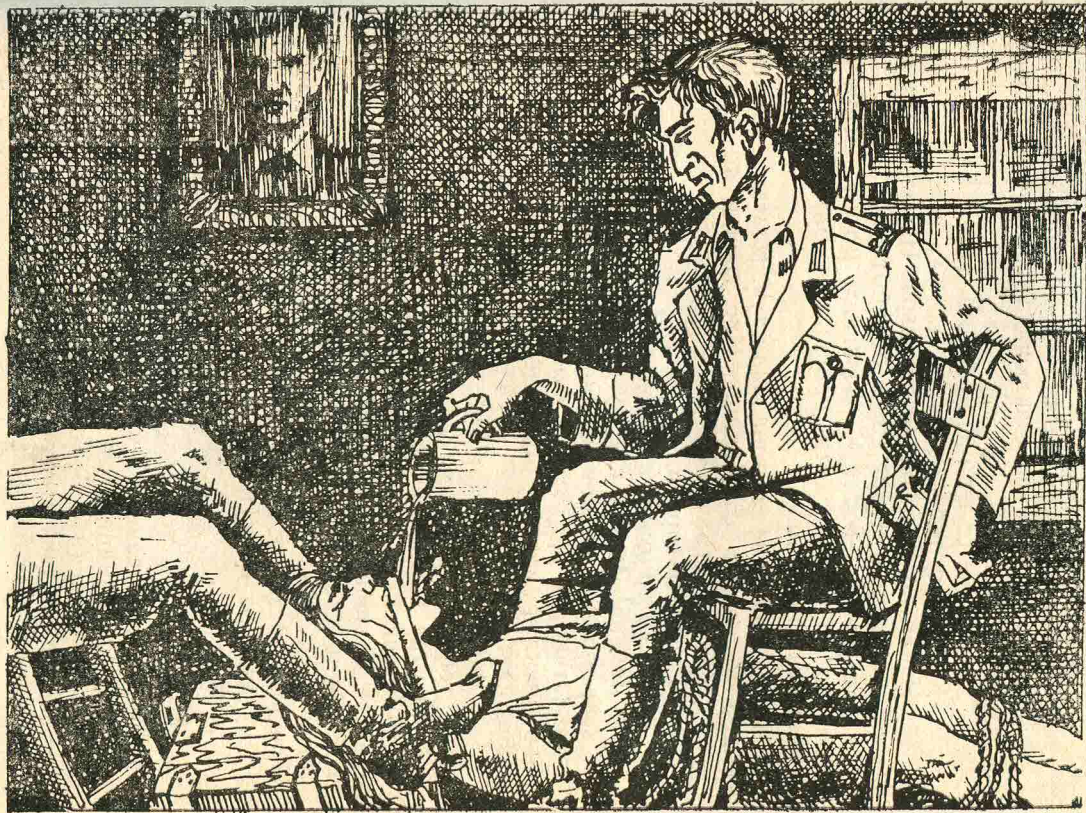
— Санитарю, къде са нашите? . . . Оръдията защо мълчат? . . . Не искам да умра! . . .

Бялата фигура протегна ръка и повдигна главата ми.

— Не, няма да умреш!

Едва сега разбрах, че се намирам в стаята на Джоуни, а човекът в бялата престилка е лекар. Не беше доктор Стаменов, а някакъв непознат сърбин, който стискаше устни, за да скрие възмущението си. Не бяхме сами — от няколко крачки ни наблюдаваха следователят Миле и един възрастен милиционер. Искаше ми се да лежа и да усещам присъствието на лекаря, който бавно започна да превързва раните на главата ми. Сетне ми сложи някаква инжекция, без дори да усетя убождането на иглата. Скришом ме погали по челото, сякаш проверяваше дали имам треска, и излезе навън, без да продума. Другите двама го последваха.

Веднага след това дежурните тъмничари ме отнесоха върху одеяло в бункера. Търкулиха ме направо на

дървената скара и аз останах сама с болките си. Постепенно те се разслоиха на силни, средни и слаби. Силните режеха гърдите ми при всяко вдишване. . .

Внезапно чух приглушени гласове:

— Ще ни избият. . .

— Изглежда, има избягал. Чу ли стрелбата?

— Затова дежурните заключиха вратите и излязоха да помагат. . .

— Джони ще го открие където и да е.

— Кой е до теб?

— Чуках по стената, не отговаря. Няколко часа вече е тук, сигурно добре са го обработили. . .

— Аз съм. . . Блага! — Извиках, но от устата ми излязоха нечленоразделни звуци. — Блага! — повторих вече по-ясно.

— Ужасно е, че си попаднала тук, Блага. . . Аз съм Тодор Разсолков от Белица. Ние всички те познаваме. . . Кой те измъчва?

— Душко ме преби.

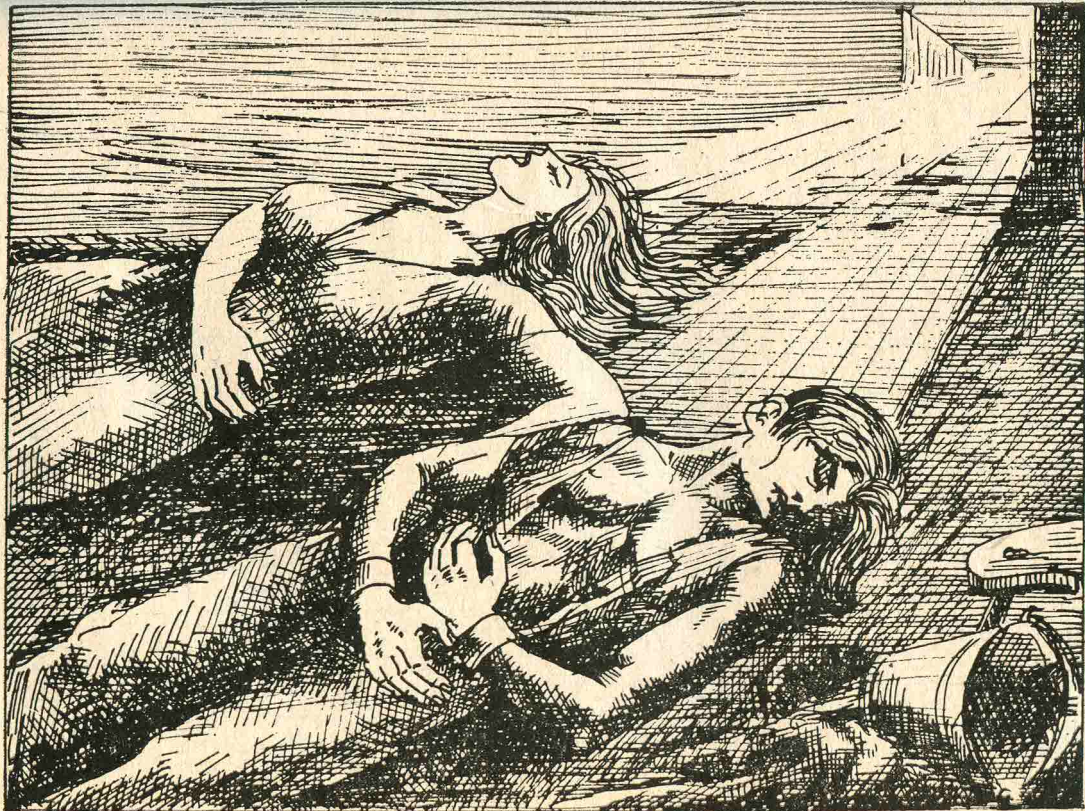
— Ще го запомня аз този садист! И на онзи свят ще го намеря! Всички сме му яли попарата. . .

Затрополиха подковани ботуши и разговорите секнаха. Отвориха вратата на бункера до моя и изведоха затворника румънец. Миг след това вътре блъснаха хванатия беглец.

— Майку ти шиптарску! . . . Ще бягаш, а? Трябваше и теб да пречукаме като приятелчето ти! Нищо, Джони утре ще потренира, че да си върне формата. . .

Още няколко пъти отваряха и затваряха с псувни вратата на нещастника, докато виковете му преминаха в задавени стонове и накрая съвсем утихнаха. . . Този човек беше предпочел смъртта пред ада на „Герово“. Изведоха го за последен път, като влачеха безжизнено то му тяло за краката.

Подземието е било направено от германците малко преди изгонването им от Югославия. Тук нямаше килии и затворниците от бункерите не виждаха светлина. Дните и нощите се различаваха само по броя на вкарваните и отвежданите жертви. Колко ли бяхме затворените в бетонните гробници? Казваха, че едновременно можели да поберат около сто души. Да! Тези

хора нямаха тела, имаха само души, които още се съпротивляваха на насилието — хъркаха, стенеха, скърцаха. . .

Температурата в бункерите беше постоянна и както ни се струваше, някъде около нулата, независимо дали е зима или лято. Надзирателите се хвалеха, че тук няма много паразити — измирали от студа.

Денят започваше със скърцането на вратите, с хлопането на резетата, с безброй стъпки и псувни, които отмерваха интервалите между плясъците на бичовете. Изхвърляне съдържанието на киблите (кофите) в общия клозет и идваше ред на алуминиевите канчета за храна. Чорбата или кашата се гълташе направо, за да няма време вкусът да се разбунтува и даде сигнал за повръщане. А стомахът можеше и да не бъде претенциозен, щом става дума за живота. . .

Оставаше свиждането с Джони, ако нямаше някакво извънредно произшествие горе, на повърхността. И отново чакане, чакане. . . без начало и край. Всяко хлопване на вратата означаваше, че ще отведат някого към неизвестността. Това чакане осигуряваше бавно, но сигурно загубване на човешкия облик. Физическият тормоз беше реалност, която все пак има някакво измерение, а психическите издевателства бързо сломяваха човешкото и в най-упоритите. Важна роля при това играеше самотата — да бъдеш отделен от другите и да се терзаеш в догадки какво става зад вратата или стената. . . Общуването все пак е някаква степен на свобода и затова в „Герово“ то се преследваше и наказваше най-строго.

. . . Лежах в бункера, допряла главата си до отворчето на двумилметровата цепнатина, за да дишам въздух, и треперех от студ. Върху тялото си имах само басмената рокля, с която бях арестувана, и този паржал висеше върху мен омацан, втвърден от нечистотии и кръв, а през дупките се виждаше сива, набръчкана кожа, покрита с люспи. Не можех нито да се измия, нито да се опера. Дори едномесечния цикъл нямах вече половин година, вече не бях жена, а сбръчкан, премръзнал труп. . . В тясното гардеробче, моя циментов гроб, нямаше осветление и електрическата крушка се запалваше по изключение, само за проверката дали съм още жива. . .

Днес ми провървя. Когато дежурният милиционер ми бутна канчето през дупката, го помолих да ми донесе комбинезона, останал в „амбулаторията“. Поисках и някоя дреха от сънародничките, че ми е студено... Помолих, без да вярвам в чудото. А то стана! Същия следобед младичкият командир ми подаде пакет, увит в стар вестник. Докато го развивах трескаво, ми подхвърли панталон и стара войнишка куртка. Това си беше чисто негова инициатива, а аз от вълнение забравих да му благодаря. Войнишката униформа беше поудобна от всяка друга женска дреха — не е прилично да се бие жена с вдигната рокля.

Учудването ми беше още по-голямо, защото за първи път от много месеци държах в ръцете си парче вестник. Комбинезонът ми беше увит в подлистника на „Политикин забавник“ от 18 октомври. На мижавата светлина успях да прочета цял разказ — „Откуцао е три саата“ (Ударил е три часът). Авторът, чието име не помня, разказваше за побоищата над комунистите в затворите на фашистка Югославия. Ударил е три часът през нощта и затворникът се извежда на разпит. Мъченията прекъсват, когато в шията му се впиват пръстите на полицейския следовател. Безчувственото тяло потръпва в конвулсия между живота и смъртта. Под сивата кожа чернеят следите от ритниците с тежките ботуши. . . По-късно другарите му го заобикалят в килията и се мъчат да го върнат към живота в името на борбата. . .

Изглежда, че удбахите тук са надминали своите предшественици — усташите. И всичко това в името на борбата за комунизъм. Има ли разлика между следователя фашист от разказа и моите изедници — Душко, Миле, Строгов, управителя?. . . За първи път в главата ми трепва неясната мисъл, че някой трябва да напише разказ и за нашия трети час. . . Ударил е три часът, ударил е за нас, сега!

На улица „370“ в Скопие живееше семейство Палмарови. Андрей Палмаров напуснал Македония едва тринадесетгодишен и тръгнал с група печалбари за Канада. С трудолюбие спечелил състояние, сдобил се със собствен ресторант и дузи-

на келнери. Жена му Люба беше от Варна. Писмото ѝ до канадска приятелка със снимка попаднало случайно у Андрей. Той харесал момичето и му изпратил билет за път. Оженили се и им се родили две деца — Лира и Джонѝ.

След войната Андрей Палмаров решава да се завърне в родината си уверен, че тук ще намери свободата, за която чел във вестниците и слушал по радиото. Един родолюбец се завръща, за да служи на родината си, и той веднага заема отговорен пост във Владата. Често пъти самият Колишевски търсел съветите и компанията му.

Обичах да се отбивам у тях на гости и дори помагах на Лира по математика. Но дойдеше ли Андрей, прекъсвахме заниманията и слушахме в захлас разказите му за живота отвъд океана. Показваше ми изрезки от вестници и списания. Превеждаше ми пасажите, изпъстрени с неговото име. Можеше да изтече цялата нощ, ако Люба не се сетеше да го прекъсне:

— Стига, Андро! Стига си занимавал момичето с младежките си пристрастия. . . Искаше Македония, проглуши ми ушите, чукай си я сега на главата!

Палмаров, вероятно свикнал с упреците на жена си, замълчаваше и само дълбоко въздъхваше. А аз исках да чуя какво мисли за Македония, за нашия хубав край.

— Безсилен съм да променя поробването ѝ. Колишевски се е продал на чужди интереси. . . Родината се запомня с майчиното мляко и майчиния език. Сръбските сиропиталища са му заменили майчината милувка. Затова изкълченият език, който насаждат тук, не дразни слуха му. . .

Спомних си как веднъж Колишевски четеше реч по радиото. Включихме приемника късно и не чухме името му. Дълго си блъскахме главите каква може да е народността на този говорител — влах, албанец или турчин. В Титова Югославия хората можеха да бъдат всякакви, само не и българи. Това се смяташе за най-голямо престъпление. . . Свободата беше само за продажници и сътрудници на УДБА като Радой Спасов, Мил-

ка Божикова от Петрич. За неподкупните бяха лагерите в Сремска Митровица, Бор, Голи оток, Идризово, Ковачница, Герово. . .

За първи път видях Андрей Палмаров отчаян, макар че не го показваше пред жена си и децата. По-късно УДБА щеше да посегне и на тях. Но канадското поданство се оказа голяма хапка за белградските и скопските управници. Така семейство Палмарови се върна в Америка, за да започне всичко отначало. . .

Спомням си за улица „370“ в Скопие с усещането, че край мен е минал един друг свят, непознат, но по-добре уреден, с който едва ли ще имам щастие някога да се срещна. . . Човек без родина е като дърво без корен. Няма да намеря сили да се прихва на чуждо място.

Изминаха десетина дни, откакто обух панталоните. Бяха широки и постоянно се свличаха, но ми беше топло. Страхувах се да не ми ги вземат и това чувство не ме напусна през целия път до втория етаж. То се засили, когато Строгов ме изгледа с някакво особено любовитство и ми посочи стола в средата на стаята.

— Е, Мата Хара, какво си направила с нашия лекар, че толкова се застъпва за теб? Да не се е влюбил?

— Какво говорите, господин референт? — рекох с нескрита горчивина. — Та аз не приличам на човек, кой ще ме погледне?

— Ще видим, ще видим. . . Кажете сега защо се опъваш толкова за югославското поданство? Предлагаме ти го още в Скопие. Ако беше малко практична, всички врати щяха да бъдат отворени пред теб. . . Можеше да направиш кариера.

— Защо ли? — без да усетя, станах откровена с този човек, когото мразех. — Македония вече не съществува. Вие я прегазихте без милост. . . Сега ми остава България, в нея ще се спънете. . . Ако не ме пратите там, тогава във Франция. . .

Млъкнах, защото казах нещо излишно. Нали досега разправях, че искам да отида във Франция. Каква България бълнувах? . . . Добре, че Строгов не се улови за думите ми.

— Нито Бугария, нито Франция са за теб. Ти си най-обикновена шпионка без отечество, която скоро ще предаде Богу дух. И никой няма да си помръдне пръста за теб! А сега ти давам свобода да избереш сама кога да те бием. В коя друга държава го има това — нито в Америка, нито в Съветския съюз, нито в Китай!

Вкамених се от чудовищността на това предложение — сама да посоча деня на моята смърт! . . . Дали да не избира още тази вечер, че да свършат мъките ми? Исках да бъда горда и силна, а ме обхвана животински страх. Защо сега? Не може ли по-късно? . . . Може би самата смърт не е толкова страшна, колкото пътят до нея?

— Аз не мога да избира. . . Аз. . . Решете го сами, без да знам.

— Неее! Ти ще определиш! . . . Такава чест оказваме само на изтъкнати личности. Или не се смяташ вече за такава?

— И защо ще ме биете? Докога?

— Докато признаеш, че си шпионка!

— Пратете ме на съд, щом имате доказателства. Искам адвокат!

— Ние сме и адвокати, и съдии. Ние сме законът!

— Вашите закони не важат за чужденци.

Тук търпението на Строгов се изчерпа и той натисна звънеца. Влезе дежурният милиционер, но референтът го задържа на вратата.

— Не се халосвай! Казвай бързо, но не повече от седмица!

— Тогава нека бъде в събота. . .

Казах го, без да мисля. В събота винаги ми е вървяло. След съботата идва неделя, а само това стига надеждата да стане по-силна.

— Добре! В събота ще те чакам тук. . . Прочети си преди това молитвата, всичките молитви, които знаеш. . . Води я!

Започвам да броя дните и часовете до събота. Може да стане някакво чудо и обещаната среща да не се състои. . . Вече няколко нощи заспивам с тази мисъл.

В „Герово“ имаше по няколко следователи за всяка народност. Трима за чехи и словаци, по трима за ун-

гарци, румънци и албанци, само за нас, българите, те бяха пет. Всяка група работеше в отделна стая. Случваше се всичките стаи да бъдат заети едновременно и използваша единия край на коридора допълнително. Тогава цялата сграда започваше да се тресе от удари и викове.

Най-после дойде събота и аз почти повярвах на чудото, че може да ме забравят. Едва преглътнах вечерята и милиционерът прибра канчетата. . . Напразно съм се надявала! Ето ги, идват насам, чувам стъпките им. . . Подминаха ме. Защо ли? . . . Чакам превита на две до вратата и усещам, че полудявам. Нови стъпки отекват в коридора и пак затихват. . .

А горе работата вече напредва, тропотът и плясъкът на бичовете достигат и до моя бункер. Напрягам слух да чуя гласове, но всичко се слива в някакъв общ, нечовешки стон. . .

До сутринта никой не ме потърси. Навярно добрият Господ беше чул молбите ми. . . А неделята е ден за почивка и в ада. Дяволите събират сили за новата седмица. . . Глупости, сатаната няма почивен ден и стъпките на неговите слуги приближават крадешком. Спират пред моята врата.

— Хайде!

Горе ме очакваше цялата глутница — управителят, Душко, Миле, Войслав, или Войо. Разстъпват се встрани да мина и ме обграждат.

— Извинявай, уважаема, че вчера не ти отделихме внимание, но дамите не бива да чакат, затова днес ще работим. . .

— Удряй де, какво чакаш? Убийте ме по-скоро!

— Лъжеш се! — изсъска управителят. — Краят ти няма да дойде толкоз бързо! Сложете я на масата!

Съблякоха ми куртката и ми покриха главата с нея, а част от хастара натъпкаха в устата ми. . . Времето сякаш спря да тече. Нито чувах, нито виждах, само се страхувах да не се задуша. Но болките ставаха все по-силни, непоносими, а аз дори не можех да крещя. . . Ако сега ми предложеха лист и молив, шях да напиша всичко, каквото поискат, само да престане този ужас. . .

— Кофа вода!

— Преструва се, артистката му с артистка!

Отвиха главата ми и я потопиха в кофата. . . Ня-

мах сили да се дръпна, започнах да се давя. Може би в това е спасението ми? Напрягам се да поема водата вместо въздух. Сякаш отгатнала намерението ми, силна ръка ме хваща за косата и ме повдига нагоре. . .

— Още веднъж! — чувам далечен глас и в същия миг загубвам съзнание.

Това е победа, защото вече съм неподвластна на мъчителите.

След всеки разпит затворникът бърза с разнебитения си скелет да се шумугне в своя циментов гроб. В мрачното царство на насието гладът, студът и изтезанията бавно ни убиваха. Жива погребана, цели шест месеца изгнивах от влагата, гаснех с всеки изминат ден, тлеех и мъждуках като догаряща свещ в тъмната морга. В зловещите безсънни нощи, когато студът попиваше капката роса под застиналите клепачи и утрото събуждаше новия ден за повече и по-жестоки страдания. Отново поемах дъх, а очите ми поглеждаха в мрачината, искайки да съберат разпръснатия свят от видения и призраци, за да премина през сенките на безсмъртните мъченици.

Отключваха ме и пак ме заключваха с тежки катинари, с железни резета, завързваха ме с въжета и белезници, биеха ме с камшици, скубеха косите ми, ритяха ме с ботушите си, псуваха и ме унижаваха и аз представях една изгубена вещ, един безжизнен труп, чието бъдеще не беше нищо друго освен смъртта. . . Без отечество, мъртва за своя народ, извън законите и правата на човека, всред цяла вечност от страдания аз се стопявах от безсилие в циментовия гроб и потъвах в нищото. Но нито смъртта, нито краят на следствието се виждаха. Вече не говорех при разпитите, не можех да протестирам, нито се надявах на милост от следователите, останали без собствени души. В плътната тишина, в която стоях скрита с разширени очи от глад, студ, самота и страх, загниването на плътта и тракането на почернелите зъби разколебаваха надеждата във всемогъществото на небесните чудеса и в човешкия разум.

Любовта към свободата караше храбрите, които не се бояха от смъртта, да изпитат щастието си в опита за

бягство. Това беше нищожен шанс, но си струваше да се опита. Залагаха на стотни от процента срещу цената на живота. . . . Беше ми жал за тримата албанци, вкусили краткия миг на свободата, преди да увиснат на телената мрежа, застигнати от куршумите. Щеше да е добре, ако и аз ги бях последвала. Но как? Пред мен — ключалки, над мен — тонове бетон. . . милиция. . . На къде?

Част II

Зима е. Снеговете, откъснати от облаците, са затрупали железните врати, препречват мислите ми, а този сняг, отдавна невидян, пред моя праг се е натрупал и няма кой да го изрине. Напуканите ми пръсти не могат да се свият и да стегнат белия пух в снежна топка. Тялото ми не излъчва топлина, която да я втвърди. Загубили сянката в белотата на деня, дърветата тъгуват за птичите крила и веселото чуруликане. От черните клони вее пустота. Навярно заснежените храсти като мен сънуват зелената роса и от тихия полъх на вятъра безшумно, като падащи сълзи снежецът се отронва по земята. . . Навън пъртини се извиват към домове, градини и срещи, но никоя не води към моето изстрадало сърце, към моята килия и никой не ще ми поднесе в длани шепа сняг. Очите ми, ослепели от нощите и тъмнината на дните, са изстинали от заобикалящата ме грозота. От съседната килия вчера извадиха трима мъртъвци. Един по един ги измъкваха в одеяла и ги хвърляха в стари трапища, за да ги покрие белият саван на снега. А колко са умъртвените по телените мрежи или застреляните в гръб при „опит за бягство“?

Навред по земята хората бързат в трескава надпревара да превърнат дванадесетия час на старата година в най-щастлив, в най-приятен. . . Дано такава бъде и настъпващата 1955 година! Колко надежди ще бликнат в сърцата на вярващите хора по света! Музика и смях ще изпълнят хиляди салони с разноцветни гирлянди, ще се сипят конфети, ритъмът на музиката ще опиянява танцуващите двойки, устните ще шептят само нежни думи. . . Колко много нежност ще бликне в дванадесетия час към любимите хора, колко мечти и пожелания ще се излеят като червеното вино.

Навън дебелият сняг покрива цялата земя. И там, в

моята родина, приятелките ми трескаво покриват семейната трапеза. А аз нямам дом и никъде никой не ме чака. . . Сълзите напират и се стичат по тебеширеното ми лице. Задавено хълцам и плача за едно детство, което не бих пожелала на никое дете. . . Сирашки неволи, глад, живот у чужди хора и сиропиталища — това бяха страници, низ от горчилките на мизерията. Плача за ограбената ми младост, плача за отнетото достойнство, за всички унижения, които ми налагат. . . Плача за това, че можех да избира по-друга съдба за себе си. Кога тръгнах по този път? Когато се запознах с Иван Георгиев, когато преминах границата, за да уча в Скопие, когато отказах да се нарека югославянка, когато...

Плачех, а в сълзите ми — изплакани и неизплакани, се раждаше жаждата за отмъщение към всичко, което ме заобикаля. Искам да викам: „Животни, спасете ме от човека!“ Но и те бяха избягали от него. Защо се заключваме нощно време, когато вече няма диви зверове? . . . Сама се питам и сама си отговарям — заключваме се от страх пред човека звяр. Той може да дойде всеки миг при мен и да ме отведе при другите зверове...

Радио Скопие имаше 20-киловатова предавателна станция, която се чуваше слабо в България. В македонската столица под диктовката на Белград беше взето решение да се достави мощна радиостанция от 150 киловата, която да обслужва пропагандата на Колишевски и компания. За поръчката и закупуването беше изпратен моят приятел Иван Георгиев в командировка в Германия, Холандия, Франция и Швейцария. Той беше роден в Кочани в богато кръчмарско семейство. Беше безпартиен и не обичаше комунистите, но освен с техниката и науката с друго не се занимаваше. Знаеше три западни езика и беше голям специалист в радиотехниката.

Като магнит привличаше упоиващият повик по ефира и тровеше съзнанието на недоволните, обидените, буйните глави, събудени от летаргичен сън, на мечтателите, изпреварили своето време на граници и телени мрежи. Някои жадуваха за частна собственост, други — за свободна тър-

говия, трети бягаха от диктатурата към невидяната свобода на Запада. . . Прииждаха на вълни подмамените младежи, наивни и възторжени, търсеха авантюри и приключения, създаваха си ореола на идейни борци против комунизма. . .

Югославия ги приемаше недоверчиво и враждебно. Нейните ръководители, обхванати от съмнение в смисъла на своята борба и идеи, ги натикваха в затворите и концентрационните лагери без съд и присъда, като им приписваха тежкото обвинение в шпионаж. Безправните нещастници заплащаха с живота си, ако се осмеляха да потърсят човешките си права. Комитският им дух биваше прекършван с мъчения, надминаващи фашистките изтезания. Животът на политическия емигрант беше без стойност — купуваше се на цената, определена от новите господари в зависимост от ползата, която можеше да им донесе. Те бяха удобни за най-черната работа, защото нямаше кой да протестира, ако някой изчезнеше безследно. Мнозина бяха идеалисти, надяваха се да разбудят задрямалите хора в България, смазани от бездушието и страха, насаждан от тоталитарния режим. Исках и аз да застана в техните редици, но не ми беше ясно как това може да стане, без да се продам на враговете на моя народ. . .

Един ден получих известие да се явя в УДБА.

— Извикахте те — обърна се към мен униформеният служител, — за да ти възложим някои задачи. Ти познаваш много добре някои хора в България. Затова решихме да те изпратим зад граница с определена цел.

— Дошла съм в Македония с паспорт, господин началник, и само с паспорт ще се върна обратно, когато му дойде времето. И после трябва да ви кажа, че не съм способна да убивам хора, още по-малко мои сънародници.

— Че кой те кара да убиваш? Някой казал ли е такова нещо? Само ще изпълниш някои задачи.

— Знам ги тия задачи, но аз няма да отида!

— Няма да отидеш? Че ние няма да те питаме. Просто ще изчезнеш някоя нощ безследно. Получаваш 3000 динара от ООН и подписваш де-

кларация, че не си съгласна с политиката на вашето правителство. Затова там имаш задочна смъртна присъда. Ясно ли ти е? Ти си политически емигрант и трябва да ръководиш политическия подем, да извършваш велики дела и с наша помощ да освободиш поробеното си отечество от руснаците. Ние плащаме скъпо. . .

— Грешни пари не желая — прекъснах го аз и силата на разума събуди носталгия към граничната бразда.

— Слушай, ще ти дадем много пари. Пари, колкото не си сънувала. Ще живееш като царица.

— Не ми трябва пари, опръскани с кръв. Моля ви, оставете ме на мира. Аз уча и работя в Радио Скопие, ако не мога с нещо да помогна на моя народ, не искам да му навреда.

— Ще отидеш и хоро ще играеш. Тръгваш с наши хора. Още двама. Ако не изпълниш задачата, ще бъдеш ликвидирана.

— Не! Аз няма да замина! — заявих твърдо и тръснах вратата зад себе си.

. . . След няколко дни моят съпруг Иван Георгиев, с когото споделих за надвисналата беда, води разговор с началника на УДБА и ме освободиха от участието на диверсантка.

От страх пред смъртната заплаха мнозина емигранти се бяха съгласили, уж доброволно да преминават границата за борба за освобождаване на отечеството, против комунистическите властелини. А опасността ги дебнеше и всеки момент можеше да прекъсне жичката на живота им, но те нямаха друг изход. Хиляди пъти е по-добре да имаш чужди ръце, за да вадиш кестените от огъня, отколкото да гориш своите. А маши — навсякъде. Където има продавачи, намират се и купувачи. . .

Някои от „проверените“, вече обработени по затворите, по тайни пътища преминаваха границата, отиваха в България, за да изпълнят наложените им задачи, нямащи нищо общо с патриотичния им дълг. Едни носеха пари на онези, които в България работеха за сърбите, други трябваше да убиват набелязаните жертви, трети палеха по-

жари или предизвикваха саботажни, рушаха мостове, пръскаха позиви, превеждаха хора през границата.

Но между тези задачи една от главните беше именно да подмамват благонадеждни младежи, борещи се против комунизма. Ако някой би дръзнал да обърне гръб поради изгубената вяра в югославския строй и ако се осмеляваше да го отрече гласно, той биваше отстраняван за дълго време от хоризонта, докато го обработеха в затворите и лагерите до такава степен, че на бялото да казва черно. Ето защо политическите емигранти изпълняваха заповедите на началниците от УДБА и насила преминаваха границата, появяваха се по родните си места, за да вербуват нови жертви.

Вратата се отвори и затракаха алуминиевите съдове. Раздаваха вечерята. За първи път, откакто ме вкараха в следственото отделение, имаше картофена чорба. Менюто беше сменено по случай Нова година. И още по-невероятно събитие за нас, погребаните мъртъвци, стана раздаването на половин канче вино. Истинско чудо! Новогодишна вечеря!

След прибирането на празните канчета и паници милиционерът хлопна вратата зад себе си, завъртя ключа отвън и излезе горе да се почерпи с колегите си. Не му беше приятно да ни дебне и пази на такъв празник, а и ние бяхме добре затворени. Абсурдно беше някой да избяга от бетонната морга, в която бяхме зазидани живи. Изпитото възкисело вино като еликсир се разля по вените ни и измъчените ни мозъци забълнуваха мечтаната свобода. В изсъхналите ни тела се раздвижи животът, непреодолимият повик на младостта прекъсна принудителната дрямка. Възкръсна мъката по дом, родина и скъпите същества, останали неимоверно далеч. Възбудата търсеше отдушник, раждаше смелост, която надвиваше загнездилия се в душите ни страх. Някакъв немирнен дух изтръгна звуци на песен, подобна на дълго сдържан вопъл: „Мила мамо, напиши ми пак за наше село“. Единият глас заглъхна, избуя друг и в хор подеха: „Пошес от затвора излязъл. . . В затвора за правда лежал . . .“ Още няколко песни изредихме всич-

жи българи със замъглени от сълзи очи и ни се струваше, че ни акомпанира духов оркестър и ни води под скъпото трицветно знаме. Отекнаха и други песни на непознати езици, изведнъж станали близки на сърцата ни. Това бяха песните, с които са ни закърмили, нас и другарите ни по съдба.

— Другари, да ни е честита Новата 1955 година! — извика някой и въздишката, изтръгнала се неволно, бързо беше заглушена от викове: — Да е честита! Да ни донесе свободата! Свобод-ни!

И разглобените скелети с брадясали лица и озъбени челюсти възкръсват от небитието. Сякаш белезниците са разкъсани и надеждата ни повежда навън. . . От ъгловия карцер тъжен глас се провикна:

— Блага, изпей ни нещо за душата.

— Да, нещо от душа — обадиха се вкупом други гласове.

Някой кашляше често и гърдите му свистяха като ковашки мях. Друг, изтощен от пристъпите на астмата, се гърчеше от недостиг на въздух. А искаха песен за душата!

Стоях изправена до вратата, повдигната на пръсти върху налъмите, за да може устата ми да стигне до отворчето на шпионката, и запях: „Стройна се Калина вие над брега усамотени. . .“ Моментално настъпи тишина и само гласът ми достигаше до всяка килия като новогодишно пожелание.

— Браво! Браво! . . . Карай друга. . . Искаме да те слушаме, Нова година е, пей ни, момиче!

Запах отново, без да се плаша, че може да се появят всеки миг пазачите. Сякаш дяволът усети мислите ми и тъкмо подхванах „Хубава си, моя горо“, от коридора се разнесоха пиянски викове и тропот на ботуши. Глутницата нахлу обезумяла от ярост.

— Певате, а? Майку ви шпионску! Кучета, идиоти, разбойници. . . Вашта мама мръсна! Сега ще избием пеенето от главите ви келяви!

Оскотелите цербери се надпреварваха да бъдат вулгарни и цветисти псувни. Когато думите не достигаха да изригне садистичната омраза, помагаха ударите на бичовете. Някои бяха изведени от карцерите и помъкнати към дежурната стая, там ги премазваха и безпаметни ги връщаха обратно. . . Оргията се развихря-

ше. Стоновете и воплите се смесваха с молби за помощ към майки и богове, към светии и дяволи. . . А толкова малко искахме тази вечер. И толкова надежди ни крепяха до преди малко! Устата ми, която пееше за моите нещастни сънародници, без да мога да ги видя и да им стисна ръцете, сега се беше разкривила от ужас. . .

Ноември, 1990 година. Спомня си Георги Пройков от село Беласица — Петричко:

„Следвах в Скопския университет строително инженерство. Бяхме една голяма компания от политически емигранти и живеехме цяла група студенти заедно в една стая. Това бяха моите най-добри приятели Борис Самарджиев от с. Кърпелево, Тодор Разсолков от село Белица, Страхил Козов от Петричко, Георги Галчев — Яне беше диверсантското му име, Георги Рахов — Сашо и Блага Божинова — единствената студентка в нашата компания. . . Събирахме се често в нашата квартира и оставахме до късно през нощта, обсъждахме политическото положение в България. Доста често оставахме да спим по 7—8 души на единствения ни креват, като лягахме напреко, за да съберем всичките. . . Аз изпълнявах задълженията си на готвач и често пържех лук с яйца, които Блага много обичаше. Ядохме направо от тигана, защото нямахме чинии. Правех и гювеч на фурна и моите другари бяха доволни от готварските ми способности. Тук живеехме мизерно, по хъшовски гладувахме и бяхме в непрекъснат страх, защото много често емигрантите изчезваха безследно и никой не знаеше къде са. Бяхме следени на всяка крачка. Имаше българи, които взеха сръбско поданство. Те служеха на УДБА най-предано и издаваха какво си говорим и кой се чувствава българин. Такива български предатели бяха Милка Божикова от Петрич, Палаханов — със сръбско поданство, Радой Спасов, който беше председател на емигрантското дружество в Скопие, също със сръбско поданство.

През пролетта на 1954 година изчезнаха Блага Божинова, Борис Самарджиев, Страхил Козов (Тодор Разсолков отдавна беше изчезнал), Георги Галчев — Яне, Георги Рахов — Сашо и други българи. От наша-

та компания останах сам. Нищо не знаех за съдбата на моите изчезнали сънародници. Когато дойдох тук, бях на 19 години — най-младият от нашата компания. Но и мен ме арестуваха през септември 1954 година. Тъкмо се хранех в мензата (стола на студентите), дойдоха двама цивилни мъже и ме отведоха в Скопския затвор. Тук бяха вече други арестувани българи. Трифон Рафелов, който беше отдавна в затвора, имаше много дълга брада и неподстригана коса. Той беше доктор. Васил Марков, Борис Станков, Кръстьо Чорапинов, Деспот Котев и накрая пристигна с още по-дълга брада Петър Лозанов. Изплаших се и си помислих колко ли години е лежал в затвора, та брадата му е до кръста, но после разбрах, че е поп от село Дралфа. Заминахме за лагер „Герово“ под конвой. Поставиха ни в една сграда, оградена с бодлива тел. . . На другия ден повикаха на разпит Васил Марков, Трифон Рафелов, Борис Станков, Кръстьо Чорапинов, Деспот Котев и Петър Лозанов, които изчезнаха и повече не ги видях. Извикваха ги един по един и те потънаха в земята.

Веднъж сънувах, че точно на 27 септември ще си отида у дома, и ми се прииска сънят да се сбъдне, затова помолих милиционера да ме заведе при моя следовател. Той ме запита за какво ми е потрябвал. Казах му: „Искам да го питам защо са ме арестували и защо съм в този затвор. Колко време ще ме държат?“ Той ми отговори: „Момче, стой си на мястото, защото има много по-страшни неща и места. Ти се прави, че ти е добре, и си кротувай, за да не пострадаш повече.“ Той ми забрани да гледам от прозореца, който беше с железни решетки.

Когато пристигнах в лагера, бяха ме облекли със стари войнишки дрехи. За да не хвърлят вехториите, ние ги износвахме. Бях бос, нямах чорапи, а беше студено, ужасен студ. Нямаше печки и никакво отопление през зимата. Тогавя си спомних, че майка ми плетеше чорапи, и веднъж, премръзнал от студ, реших да започна и аз да плета чорапи. Разниших едно одеяло, от една лъжица направих нож и си издялках вретено и куки. Започнах да плета чорапи, шал, ръкавици. . . Станах майстор, щом на ръкавиците изплетох датата на арестуването ми. . . Държаха ме единадесет месеца в килията на тази сграда, без да изляза нито за час на-

вн. Имаше епидемии като дизентерия, жълтеница и много други болести. Близко една трета от затворниците се разболяха от туберкулоза, в това число и аз, получих каверна и взех да храча кръв. Тогава ми дадоха стрептомицин, но все още ме държаха на студ и глад. Болестта ми се развиваше и дробовете ми се рушаха. Тогава ме изкараха навън в общото помещение. Върнаха ме в България заедно с още 80 затворника, за да не умрем в „Герovo“.

Зная, че Деспот Котев е във Франция, с него си пишехме преди. Той беше зле с очите — тъмнината в карцерите и бункерите му ги бяха стопили.

Трифон Рафелов е в Америка, там е лекар, но точния му адрес го нямам. Имаше и други — Антон Попов от Брезница, брат му Митко Попов също беше там, Киро Масларов от Якоруда и още много други, но не си спомням всичките имена.“

Разтреперих се, когато чух стъпките да приближават моята врата. Електрическата крушка светна и мощна лапа ме сграбчи за войнишката куртка. Изтегли ме навън, където ме подхванаха другите милиционери от глутницата и ме повлякоха по дългия коридор. Не се стараеха да пазят тишина, както друг път при извеждане на поредната жертва.

— Стегай си задника, майку ти. . .

— Пожури, пожури! Не можеме да чакаме, сега е Нова година. . . ха-хааа. Ще празнуваме, пиленце, ха-хааа. . .

Всички ме теглеха на разни страни, сякаш искаха да ме разкъсат на парчета. Вкараха ме в празна стая, в която имаше само едно бюро. Усетих зверски удар с бич по кръста си и изревах от болка. Завлякоха ме за косите в средата на стаята, опитах да се съпротивявам, но синьото чудовище ми блъсна главата в пода. Тъмни петна заиграха пред очите ми. Запремятаха ме от стена до стена, като всеки искаше да ми причини някаква по-особена болка. Свлякоха ми панталоните и куртката. . . Не съзнавах и не помнех вече нищо, а и защо ли трябваше да помня? Безсъзнанието ми спести много душевни мъки. Моралното разложение на хората не познава нито съжаление, нито милост. Леденото мъл-

чание е единственият ням свидетел на новогодишното кърваво пиршенство. . .

Навън зората изгряваше чиста и възвестяваше първия ден на новата година. Когато дойдох на себе си, разбрах, че са ме натикали обратно в дупката. Лежах неподвижно, струйка кръв беше залепнала по устата ми. По пода блещукаха капчици червен скреж. Косите ми, сплъстени и проскубани, покриваха посивелите ми гърди. Електрическата крушка светеше — единствен свидетел на новогодишния празник. Злодеите бяха забравили да я угасят. Не можех, а и не исках да помръдна. По-добре да не виждам поруганото си тяло. Ако можех и да не го усещам, щеше да бъде още по-добре, но на такава милост можех да разчитам само от Всевишния. Дали той поне е видял мъките ми? Ако е така, защо не прибере изстрадалата ми душа?

На сутринта бях удостоена с посещение от Джони. Въртеше важно опашка и душеше неприятната миризма, която излъчвах. Лежах смазана от нощната оргия и не помръдвах. . . Кучето ме загледа състрадателно, после приближи и прокара червения си език по лицето ми. Това беше новогодишното пожелание на един приятел, който беше по-състрадателен от господарите си. След това посещение сякаш ме забравиха. „Подаръкът“ за всички ни щеше да дойде няколко дни по-късно. . .

Неочаквано в коридора нахлуха много милиционери. Отваряха и затваряха карцери и килии наред. Очевидно търсеха нещо. Влязоха и при мен.

— Колко чебета (одеяла) имаш? — изкрещя от вратата палачът.

— Две.

— Дай ги веднага тук!

— Защо, господин командир? Много е студено. . .

— Дай чебетата и много да не знаеш!

Като видя, че се двоумя, издърпа ги от ръцете ми и изчезна навън. А тези одеяла бяха малки платчета, разнищени и прогнили от влагата. Едва стигаше едното да покрива раменете си. . . След малко дотърча Душко с управителя и свойски започна да се разпорежда.

— Да я съблечем ли?

— Не! Все пак жена е и не е удобно от ключарите.

— Голяма работа! Де не са виждали. . .

— Нищо, нали ѝ взехме чебетата? Не е бог знае колко облечена. Няма да издържи дълго!

Заклучиха ме, а аз останах да зъзна, свита на кълбо. Студ до вкочаняване! Не след дълго измъкнаха навън и дървените скари и ги натрупаха в коридора до тоалетната. Останахме на голия цимент през януари, когато дъхът от устата се превръщаше в скреж. Кой ли беше измислил това изтезание? Сатаната? Не, човекът! За цели два месеца. . .

Смъртта се промъкваше в бункерите и не подбираше жертвите. В добавка след побоищата някои ги обливаха със студена вода, а на сутринта ги влачеха към приготвените отдавна трапове. До пролетта върху тях щеше да избуи зелена трева и да заличи следите. . .

Дори Муркович, добрият милиционер, един ден призна:

— Само ти си с дрехи. Всички мъже са голи, както майка ги е родила. Благодарни се, че и ти. . .

Не се доизказа. Бяха първите дни на януари, а щяха да последват още февруари, март. Все мразовити месеци. . . Мъчех се да си спомня весели случки от студентските години и те ми станаха единствената утеха.

Професорът по френски език дойде едва през втория семестър на първата година от следването ми. Не го бях виждала, а на лекциите му, все така се случваше, не успявах да отида. А студентската ми книжка трябваше да се завери. Мъчех се да измисля някаква причина, да му се извиня, но нищо не ми идваше на ум. Застанах пред кабинета му с надеждата, че ще успее да влезе вътре или да го пресрещна. По някое време от вратата излезе нисичък, лошо облечен мъж. Взех го за прислужника — байчото, както им викахме в училище. Дръпнах го за ревера на измачканото сако.

— Ти познаваш ли Даро? — Така всички наричаха професора.

— Да! — човекът кимна утвърдително.

— Тогава, чичко, иди при него и го помоли да ми разпише книжката. Много те моля! Измисли

нещо, пък утре ще те черпя една ракия, стига да успееш! Утре ще намина по това време.

Не изчаках отговора му и си тръгнах. А на другия ден спокойно се отправих към кабинета. Повъртях се из коридора и като не видях чичкото, почуках на вратата. За мое учудване той седеше зад масата и пишеше нещо. Беше облечен в същите дрехи — измачкано сако, риза с карфици вместо копчета, небръснат. . .

— Какво се спотайваш тук? Чакам те цял час отвън. . . Взе ли му подписа?

Той спокойно извади от вътрешния си джоб студенската ми книжка, отвори я и се подписа. Това преля чашата и аз му креснах:

— Да не си луд, чичко? Как смееш да подписваш професора ми?

— Аз съм Даро — тихо рече. — А другия семестър искам да бъдеш най-редовната ми студентка.

Останах като гръмната. Грабнах книжката си и изхвъркнах като тапа от кабинета. Не можех да повярвам, че този човек наистина е професорът по френски език. За да се уверя напълно, изтичах до една моя приятелка, която посещаваше редовно часовете му. Когато ми го описа, краката ми се подкосиха. Хванах се за главата и занареждах несвързано:

— Боже, колко съм глупава. . . Направо глупачка! Как ще го погледна утре? Как?

А тя, без да знае за грешката ми, продължи:

— Той е извънредно интелигентен човек. Бил е професор в Парижкия университет, но жена му го напуснала заради друг мъж. Взел малката си дъщеря и дошъл преподавател в Белград, а оттам го изпратили в Скопие. Живее скромно в края на града. Той е един отчаян човек. . .

По пътя за дома си мислех за Даро. Оставил е родината си заради любовта. Бих ли могла да постъпя като него? Роднината надживява и най-силната любов към един човек. . . Колко наивна съм била. Тогава не предполагах, че заради моя Иван ще пожелае да остана тук. Но Македония

не е ли моята родина? Та тя е най-хубавият български край. . . Нали тя ме крепи в този кръг на ада, наречен „Герovo“!

В коридора от време на време се чуват дебнещите стъпки на дежурния тъмничар. Като ловджийско куче се стареае да улови шепот или чукане зад дебелите стени на килиите. Така щеше да заслужи повишение. Ако можеше да усети мислите ни, щеше да засити нищожната си полицейска душица. . .

— Какво си се размечтала? — стресна ме внезапно гласът на Душко през шпионката. — Днес е двайсти ялуари, Ивановден. Сигурно този факт ще ти припомни нещо.

— Нищо не ми говори, господин референт! — разбрах веднага накъде бие. — Ивановци познавам много.

— Права си. Голяма работа направил човекът, че се оженил за друга! Да не те чака от гроба да възкръснеш? На теб май ти е хубаво тук.

— Това, което ме крепи, наистина е хубаво. Но ти никога няма да го разбереш.

— Дяволска душа имаш, ама и тя няма да устиска. Признай си, па да те пуснем от лагера.

— Не ща да ме пускате! Тук си ми е добре, какво ще правя навън без вас?

— Побъркала се е — предаде се Душко и каза още нещо на тъмничаря, но шпионката вече се затвори.

. . . Навън момичетата, облечени в най-топлите си дрехи, пълнят кафенетата с весел смях. С падането на нощта тръгват да дирят щастието си, което може да им дари някой приятел с име Иван. Само аз вкочанявам от студ, вече нямам сили да треперя, мога само да се надявам, че ще ме забравят разните душковци и ще прескочат вратата ми. . . Уви! Ключалката шраква и колкото и да се свивам в ъгъла, лъчът на фенерчето ме намира.

— Хайде с мене, майку ти. . . Сутринта не ти ли казах, че ще празнуваме? Да не сме по-лоши от твоя Иван?

— Оставете ме, господин референт, моля ви!

— Я, по-чевръсто! — изплющява безкомпромис-

но бичът и аз тръгвам към неизвестността. — Махни си налъмите, няма да те вода на баня, я!

... Директорската канцелария беше приятно затоплена. Самият управител разглеждаше някакви снимки, а зад гърба му надничаха Войно и Миле. Разпечатани бутилки виреха тънки гърла пред служителите на властта. Над главите им маршал Тито ги гледаше благосклонно от портрета, сякаш искаше да им каже: „Аз черпя! Днес е именният ден на моята Йованка. Пийте и пазете добре моята държава!“

Влизането ми прекъсна приятното им занимание.

— Твоят Иван се чука с новата си любовница, ние пък ще се чукаме с този камшик по задника ти.

Последваха обичайните въпроси: Кой ме е изпратил? С каква задача? С кого поддържам връзка в лагера? Питаха и отпиваха вино от бутилките. Мълчанието ми ги извади от равновесие:

— Одма на астал! (Веднага на масата!) — изкрещя управителят и всички протегнаха услужливо ръце към мен. Свалиха ми горната дреха. Натъпкаха някакъв парцал в устата ми и покриха главата ми с дрипа. Усещих, че ми връзват ръцете и краката за масата

И се започна. . . Оргия, наситена с кръв и вино! Спираха, колкото да сменят кръвта ми с виното. . .

Свестих се на пода в локва вода. Палачите бяха насядали наоколо и съсредоточено пушеха цигари.

— Живели! (Наздраве!) — извикаха в един глас, когато видяха, че съм отворила очи. — Хайде още веднъж!

Отново ме проснаха на масата. Този път не дочаках ударите им, а може би не ги усещах. Пиянските гласове се приближаваха и се отдалечаваха, докато всичко се сля в едно бучене. . .

По Радио Скопие Венко Марковски четеше обвинителната си реч, която почваше с думите: „Изправям се пред народот като голем грешник. . .“ Бях в квартирата на Иван и той ми каза: „Това не е истина. Венко Марковски е накаран насила да говори такива нелепости. А може и друг да го чете.“ Исках да запитам как може насила човек да говори нещо. . .

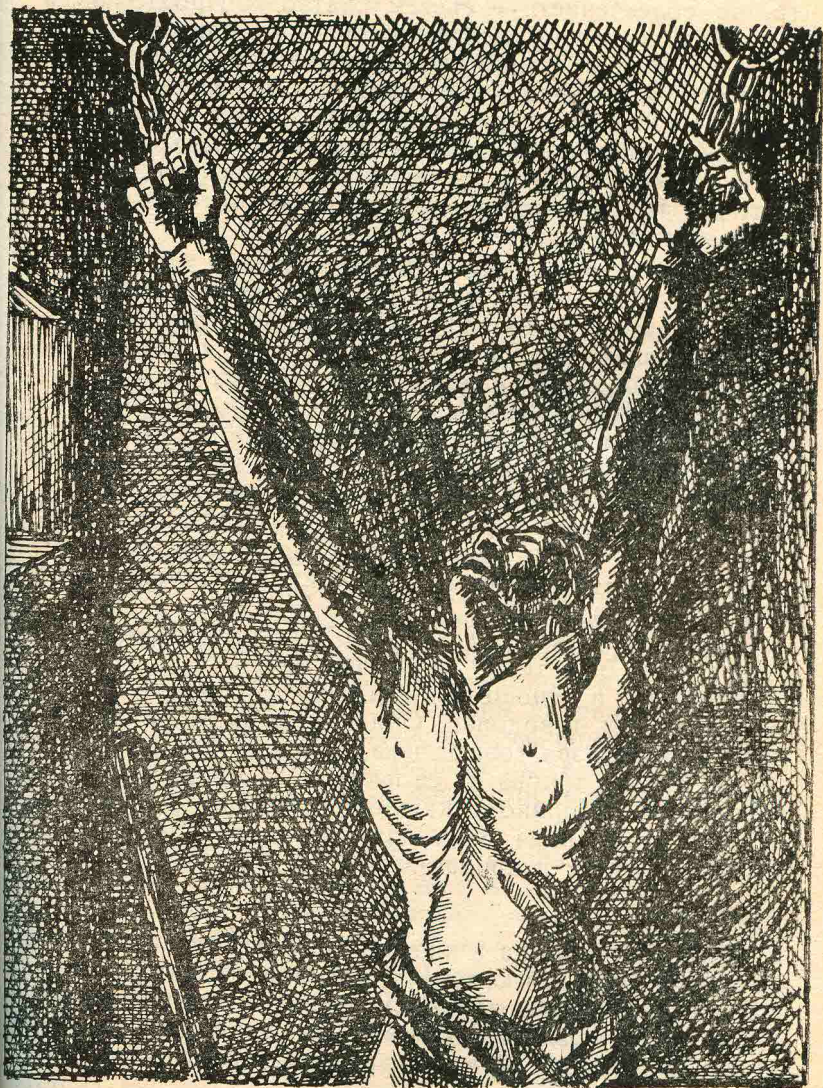
Тази вечер прииждаха роднини и познати, за да ни поздравят и да ни пожелаят щастие. Гледах ръката си — на пръста ми блестеше златна халка с името на Иван. . . Костеливи пръсти погалиха ръката ми и аз откъснах поглед от пръстена.

— Ти си българка, дъще! Българка! — говореше ми беловлас старец, а от очите му капеха сълзи и попиваха в брадата му. — Всички тук сме българи, дъще!

Музиката секна изведнъж и всички се струпаха около нас. Наведох се ниско и целунах треперещата ръка на дядото. Това отприщи гласовете. Вдигаха се наздравци за българската снаха, за българчетата, които трябваше да родя тук. Сякаш ме бяха качили на някаква въртележка — препълнени маси с ядене и напитки, цветя, подаръци, песни и целувки. . . Ивановден си отиваше бързо, а аз исках да продължи вечно. Исках тази шумотевица да свърши и да останем само двамата с Иван. Исках да обичам и да бъда обичана!

В края на януари стегнаха големи студове. Изпразненията и урината в кофите замръзваха и не можехме да ги изпразваме в клозета. Постепенно киблите натежаваха и се изплъзваха от сгърчените куки на пръстите. . . Сгущени в каменните си дупки, премръзналите тела чакаха реда си за разпит в топлите стаи на горния етаж. Каква ирония! Побоят ни спасява от бялата смърт!

Храната е все една и съща — бобена чорба за обяд и попарени листа от цвекло за вечеря. . . Пропуснах сутрешния чай — гореща вода без най-малка следа от захар. И този „порцион“ трябваше да се бори със студа и раните, да поддържа искрата живот в телата ни. . . Скелетите се изправят със зловещо скърцане, когато пред вратата застане милиционер или следовател. Това го изисква дисциплината в следственото отделение, тежко и горко на този, който няма сили да се вдигне. . . Лежа по корем. За десетина дни е невъзможно да се заличат отоците и раните от побоя на Ивановден. Но да се лежи дълго така на голия цимент, без скара и

одеяла, без дрехи, е също така непоносимо. Опитвам се да се свия на кълбо или да застана на колене и лакти, но облекчението е съвсем кратко. . . Продължавам да търся неударено местенце, за да се опра на него. Стоя на четири и произнасям поредната си реч пред българското Народно събрание, пред югославското Вече, пред Общото събрание на ООН, пред всички хора. . . Аз обвинявам цялото човечество! Завършвам и почвам отново, търся по-силни думи и изрази, по-жестоки. . . Не мога да намеря такива, с които да опиша шестнайсетмесечния ад в „Герово“.

Какво са средновековните инквизиции? . . . Главата ми е заклещена между бюрото и някакъв сандък. Ръцете и краката ми са завързани, а Душко ми разтваря устата с някаква метална лента. Още малко и чейнето ми ще се откачи. Миле издебва този момент, пъха между зъбите ми дебелия бастун и стъпва с ботуша върху края му. Устата ми се разчеква, от счепените устни потича кръв и се стича по шията ми. . . Това не било нищо! Отгоре потича струя вода, която прониква в гърлото ми. Вместо въздух вдишвам вода. . . Стаята се завърта бясно, не е стая, а водовъртеж, който ме тегли към дъното. На повърхността остава жълтата светлина на електрическата крушка. . .

Душко се е надвесил над мен и ме разглежда с любовитство. Другите му приказват нещо, но той само кима с глава и отново накланя каната с водата. Залива ме не струйка, а водопад. Опитвам се да не дишам, но палачът забелязва това и чака да поема дъх, за да ме полее. Водата трябва да се пести и да попада точно в гърлото ми, раздрано от кашлица и напъни да повърна.

Тази инквизиция беше измислена от Душко и той държеше сам да я прилага. . .

Едва ме напъхаха в килията — оказа се, че е заета от друга жена. Тя седеше в ъгъла и не помръдваше. След няколко часа дойдох на себе си и я разгледах. Стори ми се позната, но можех ли да бъда сигурна?

— Ти коя си? — изпревари ме сянката от ъгъла.

— Блага, а ти?

— Мара. . . О, Боже мили!

Прегърнахме се и останахме да лежим, защото и

двете изпитвахме нужда да усетим човешка топлинка. Шепнехме уста в уста и не можехме да се наситим на забравената човешка реч.

— Знаеш ли, аз вече си признах.

— Какво си направила, Маре?

— Признах им, че съм шпионка. Сега вече трябва да ме съдят и изпратят в истински затвор. Там сигурно ще ни извеждат на разходка и храната ще е по-свистна. Няма да бият. . . Може да работя, нали така се намалявало време от присъдата. Важното е, че все някога ще изляза.

Не исках да я разочаровам, нито пък да я укорявам. Нима имах такова право? Мара тихичко хълцаше, опряла нос в бузата ми, и чакаше да чуе добра дума за постъпката си.

— Не им вярвам. В лагер или в затвор, все едно къде, ще ни довършат. Ако човек сбърка и неговият народ го съди, той ще отсъди справедливо. Чуждата държава и чуждата власт няма да те разберат никога. Отначало и аз мислех, че хората в дупките имат някаква вина, може да е малка, но си я имат. Сега вече не вярвам в никаква справедливост тук.

Повече от седмица лежахме в клетката и оплаквахме участта си. Съберат ли се две жени, докато не си излеят болката, не спират. Забравихме за пазачите отвън, дори студът вече изглеждаше по-поносим. Една вечер, тъкмо задряхахме, извикаха Мара на разпит. Тръгна отчаяна, като че ли предчувствуваше близкия си край. Цялата нощ се ослушвах, чувах ми се писъците ѝ от горния етаж. На сутринта лично управителят ме удостои с посещение.

— Мара си призна всичко. . . Пуснахме я от лагера още снощи. Ти не искаш ли да я последваш?

— Не съм заслужила такава милост. След всяко признание получавате ли награда?

— Всеки си заслужава участта. И ти ще излезеш от тук, но няма да си жива. Добре го запомни!

Дълго си мислих за Мара, за Недка, за смелчаците, които се опитаха да избягат, за себе си. . . След време Недка ми призна, че се изкарвала голяма любовчийка. Карали я да описва интимните си преживявания с мъжете и тя не ги разочаровала — говорела охотно небив

валици, каквито порочното съзнание на милиционерите рисувало. . . Така отървявала поредния побой.

Ноември 1990 година. Разказва Мильо Христов Даскалов от Петрич:

„На 17 февруари 1947 година заминах да уча в Скопие в едногодишен курс по линията на Отечествения фронт за размяна на кадрите. . . След това продължих образованието си, като се записах студент по математика. На нас, българите, тук не гледаха добре и постоянно ни следяха. Поставиха ми въпроса да взема сръбско поданство и аз обещах, като завърша образованието си, да стана техен поданик. Имахме лекции по математика, но професорът ни замина за Белград и трябваше да отидем там за известно време да слушаме лекциите му. Отидох в нашето посолство да си заверя паспорта и когато излязох, ме арестуваха и обвиниха в шпионаж. В Скопския затвор лежах девет месеца. Бях дълго време в карцера, завързан с белезници. . . Когато ме биеха, връзваха ръцете и краката ми и от боя се надувах като балон. Изпадах в безсъзнание, но ме свестяха с кофи вода и пак започваха да ме удрят с палки до нов припадък. . . Казаха ми, че ако си призная, че съм шпионин, ще ме освободят. Но аз нямаше какво да признавам, защото не бях такъв. . . Подложиха ме на глад. Нито вода, нито хляб. Стомахът ми се залепи за гърба. Не можех нито да се движа, нито да виждам — притъмняваше ми, щом отворех очи. Тогавя реших да си призная, за да се спася. Осъдиха ме без съд на шест години затвор.

Като политически престъпник ме изпратиха в затвора на Сремска Митровица. Този затвор беше международен, имаше германци, албанци, унгарци, българи. Настаниха ме в килия за изолация с още двайсестина затворници. Извеждаха ме непрекъснато на разпити. Вече признавах, че съм шпионин, но те искаха подробности, а моите съчинения не ги задоволявах.

След време ме пратиха да копая на каналите, но аз бях толкова слаб, че не можех да държа лопатата. Тук боят беше по друга система: затворниците се строят от ляво на дясно и аз трябваше да минавам през този

шпалир, като всеки трябваше да удря, да рита, да блъска. . . Който не се стараяше, биваше прекарван между шпалира. . . Храната беше ужасна. Винаги сънувах хляб, на сънядах хляб, но все някой го изтръгваше от устата ми. . . Понякога ни извеждаха на разходка в задния двор, милиционерите ни подхвърляха като на кучета мухлясал хляб и тези коматчета бяха най-голямата ценност. . .

Вече бях много болен и за да не умра, ме освободиха след девет месеца мъчения. Арестуваха ме на 26 януари 1953 година и прекарах в затворите на Скопие и Сремска Митровица общо година и половина. Запомнил съм имената на някои българи, които бяха с мен — Кольо Дичев, Кирил. . . Много имена съм забравил. Имаше от Благоевград — Иван, той замина за Гърция, Георги Пакаров замина от Голи оток на Запад. . .

Когато се завърнах, няколко години не можех да спя, все сънувах този кошмарен бой и глад. Толкова много ме биха, че ме осакатиха за цял живот. Астмата ме мъчи, задушавам се, гърдите ме стягат от болки при лошо време, а зиме едва изкарвам. Не създадох семейство, не свих гнездо, защото ме направиха инвалид. Останах сам със спомена за нечовешката жестокост, а може би така стана по-добре, защото други хора трябваше да споделят моето нещастие. . . Невинен ме унищожиха. Проклинам часа, в който заминах за Югославия!“

Останах пак сама в каменната килия. Снегът бавно си отиваше, в подземиято настъпваше мухълът. Милиционерите вече не носеха кожуси, а по ботушите им се появи червеникава кал. Често пъти се появяваха мокри — вероятно валяха дъждове. . . Така ми се искаше и аз да съм навън, да ме облее небесният порой и да измие натрупаната през зимата мръсотия по мен. . . Вече започнах да се моля на Господа Бога. Не знаех молитвите, но това сигурно бяха най-искрените молитви, изречени някога от човек. Молах се за себе си, за всички хора, затворени в подземиято.

Една нощ, току преди разсъмване, милиционерът отключи вратата и ме поведе към втория етаж. С влизането в стаята залитнах напред. По зеления балатум блестяха локви кръв. Навсякъде имаше разпилени окър-

вавени парцали, кичури коси, изскубнати с кожата. . . На вратата се показва Миле с изморен вид. Направи знак на дежурния и той донесе кофа с вода и парцал.

— Бриши! — намръщено заповяда и излезе навън. Попивах кръвта, която се съсирваше пред очите ми. В една локва намерих два почернели зъба. Помислих си само, че това можеха да бъдат моите зъби. Огледах се, сякаш някой можеше да прочете мислите ми, и затърках бързо. Исках час по-скоро да се измъкна от тук. Дори Миле се учуди на старанието ми и изрече нещо като похвала. . .

Не усетих кога Кирил Строгов се беше приближил. Повдигна брадичката ми, взря се в мъртвешкото ми лице и заповяда на милиционера:

— Свалете я долу! Много е слаба, няма да издържи и един удар. Нека чака до следващата седмица. . . Без друго сме толкоз уморени.

От два дни не слагах нищо в уста от затворническия буламач. Гаснех бавно пред очите на милиционери и началници.

— Защо не ядеш? — попита ме Миле.

— Искам да умра.

— Няма да умреш, когато ти искаш, а когато ние кажем! Не ти е дошло времето.

Те бяха добри специалисти не само по умъртвяване, но и по възкресяване на жертвите. . . Сложиха ми инжекции с глюкоза и наредиха на дежурния да стои неотлъчно до мен, докато не изям съдържанието на канчето. Ако откажа, направо да ме води горе за нов бой!

Предпочетох да ги послушам.

„Имало обич на земята!“ — тези думи изрече не друг, а самият Кирил Строгов, който дойде специално при мен, за да ми разкаже историята на една жена от Прилеп.

Тя се появила ненадейно пред телената ограда, слаба, приведена под тежестта на няколкомесечно детенце и огромен пакет.

„Какво искаш?“ — запитал я часовият.

„Трябва да видя Кирчо, моя Кирчо. . . от Бугария.“

„Няма никакъв Кирчо! Разкарай се веднага!“

„Казаха ми, че е тук. Идвам чак от Прилеп. Нека види сина си.“

„Няма го тук, заминал е за Италия.“

Но жената не се махнала. Останала до мръкване, а на сутринта пак я намерили, хванала с ръце телената ограда, да плаче на глас.

„Защо ревеш?“ — побутнал я по рамото Кирил Строгов. Когато извикали по спешност.

„За моя Киро плача. . .“

„Зарежи го!“

„Никога. . . Тук ще стоя, докато го видя, аз и детето, нали му е баща!“

Прогонили я със сила и под конвой я отвели до гарата, а тя се дърпала от ръцете на милиционерите през целия път и ги проклинала.

— Е, Мата Хари — завърши разказа си Строгов. — Имало обич на тази земя! На колене ме молеше, само и само да види своя разбойник. Тикаше пред очите ми бебето, дано се смиля. . . Но ние не сме сантиментални! А твоят Иван не те потърси. Толкова те е обичал, значи!

И този разказ имаше за цел да ме унизи. . . Че не са сантиментални, го разбрах много отдавна. Нали те разделиха Рилка, жената на Иван Монов, от сина ѝ. Беше го родила в лагера, когато аз пристигнах тук. Взеха ѝ го, когато навърши осем месеца. Повече не видяхме нито майката, нито бащата, нито техния малък син.

Отдавна се бях сбогувала с миналото, с бъдещето, останало ми беше убийственото настояще, от което исках да избягам. Но как? В ръката си държа лъжица с изострен край на дръжката. Прилича на тъп нож. . . Това е краят, който търся! Дясната ми ръка натиска дръжката в прозиращата вена на лявата китка. Червена кръв обагря пръстите ми и аз се отпускам на пода. . .

— Какво си направила, майку ти? — едновременно нахълтаха в килията Миле и Душко.

Гледам ги, без да мигна. . . Замъглените им образи вече не ме плашат. . . Толкова е приятно да лежа така.

Уви! Лекарят ме изтръгва от вцепенението, превързва ръката ми, поставя ми някаква инжекция. . .

Един ден по обяд всички затворници получиха по канче вино. Останах изненадана и се осмелих да запитам дежурния тъмничар какъв празник е днес.

— Двайсет и пети май е рожден дан Тита! — издекламира той, като не сваляше поглед от ръцете и устата ми.

Чак сега си обясних защо на закуска ни пяха чаю и по една продълговата мекица. . . Сърбах бавно чорбата и се опитах да се разговоря с часовоя.

— Вярно ли е, господин командир, че скоро ще си заминаваме от лагера?

Запитах наслука, но милиционерът се оказа приказлив, пък и знаеше нещичко:

— Горе определят кой, кога и къде. Ако искаш в Бугария, пращат те в Триест. Ако молиш за Америка, пращат те в Бугария. Всичко зависи от управителя и референтите.

Едва се съдържах да не викна от радост! . . . Повдигнах канчето с вино, макар че никой не искаше да пие за здравето на Тито. Ще пия за скорошното избавление от мъките. На Изток или на Запад — само по-далеч от ада в Герово!

Лятото си отиваше. Съветската правителствена делегация начело с Хрущов беше напуснала отдавна Югославия. Следователите използваха годишните си отпуски на Адриатическото крайбрежие, заслужили тази чест с тежък физически труд. . . Побоищата почти престанаха, най-злостните тъмничари омекнаха и започнаха да се ослушват. Широко се коментираше някаква статия във вестник „Борба“ и написаното в нея ги тревожеше.

. . . Най-после дойде ред да бъде определена съдбата ми. Тропах с налъмите, колкото можех, за да привлека вниманието на другарите ми от следственото отделение. Само аз носех налъми тук и всички щяха да разберат, че ме отвеждат някъде. . . Стаята, в която ме вкараха, беше препълнена с хора — освен Душко, Миле, Войслав и управителя няколко цивилни господа разлистваха съсредоточено натрупаните на масата кни-

жа. Разбрах, че са пристигнали специално от Белград. Малко по-късно влезе и Кирил Строгов. Едва тогава управителят ме забеляза.

— Сядай! — посочи ми стола срещу масата.

— Идеш за Бугарску! (Отиваш в България!)

— За България? — стреснах се и замалко щях да падна от стола.

— Да! — размениха си бързи погледи.

— Но аз искам да замина за Франция.

— Ще идеш, където ние решим!

— Но там. . .

Не се доизказах. Може би искаха да ме изпитат за последен път.

— Какво там? Ако не те обесят, ще станеш министър.

— Да, да! Ще видиш любимата си Бугария! — извикоти се Душко.

В гърлото ми заседна буца и повече не можах да продумам.

— Подпиши този лист! — бутнаха към мен малко розово листче.

Сигурно ми се подиграват. Карат ме да подпиша смъртната си присъда, а ме лъжат, че заминавам за България. Сигурно след ден-два ще изчезна като много други преди мен. . . Постепенно буквите се фокусираха и аз наистина прочетох името на моята родина.

— Тука, тука. . . — хвана ме нечия ръка и аз подписах, като че ли бях първолаче, което учат да рисува буквите.

— И нито дума навън! — предупреди ме управителят. — Забрави всичко, което си видяла и чула тук! Иначе ще те намерим, където и да си, и ще те ликвидираме!

— Няма. . . няма. . . — повтарях като на сън.

Прекрачих прага на следственото отделение като едва проходило дете. За първи път от много месеци виждах небе и слънце. И дървета с листа. . . Тръгнах, залитайки, забравила дори коя съм и къде отивам. . . Внезапно зад вратата на телената ограда нещо се раздвижи и сива, дрипава тълпа тръгна насреща ми. Миг след това увиснах в ръцете на хората. Това бяха наистина хора — разнолики и разноезични, но готови да поемат болката, да разсеят мъката ми.

— Оставете я на моето легло. . . на моето. . .

Бяха ме вкарали в женското отделение на лагера. Някаква жена започна да реши косата ми с гребен; друга бършеше лицето ми с мокра кърпа, трета разтриваше краката ми. . . Хората приждат в помещението като на поклонение и оставят на масата кой каквото е скътал при строгите порядки на лагерния живот — къшей хляб, лъжичка захар, чашка мармалад, копринено парцалче. . . Някаква бабичка пхна в ръката ми банкнота от сто динара и измърмори нещо неразбрано. Кимах с глава към всички, докосвах ръцете им и благодарях, докато ми се зави свят и се наложи да повикат лекаря. . .

Усетих убождането на иглата и започнах да повтарям:

— Там не бият, там е хубаво. . . много хубаво! Аз не се оплаквам от нищо!

Хората ме гледаха ужасени и се отдръпваха инстинктивно от леглото ми. Щепнешком предавах думите ми навън в коридора. Когато отново приближиха, в очите им блестяха сълзи — бяха отгатнали истината. . .

Един ден преди отпътуването се записах „за рапорт“ при Кирил Строгов. Избрах го измежду няколкото следователи, защото ги превъзхождаше по интелигентност. Когато заизкачвах циментените стъпала, ме обхвана страх, че може да не се върна обратно. Сякаш стените излъчваха виковете и стоновеите на хората, разделени се завинаги с този свят. . . Дори истината за тях се страхуваше да излезе навън.

— Е, Мата Хари, да не ти е домъчняло за следственото отделение? Ако искаш, не е късно да се върнеш.

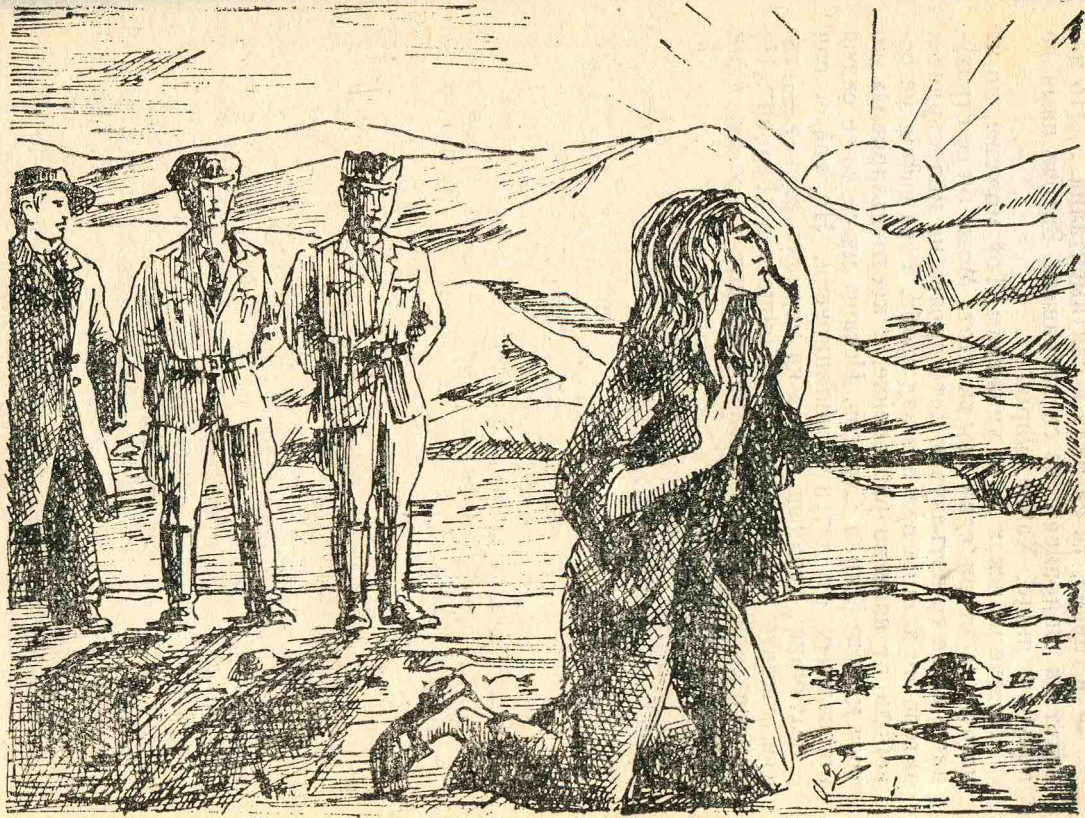
— Съвсем не, господин референт! — успях да запазя самообладание. — Искам да ви помоля за нещо.

— Чудя се, как ли издържа? Мъжете предадоха Бог дух, а ти още дишаш.

— Народът казва, че добрият дядо Господ закриля войничетата, сираците и затворниците. Аз съм под неговата тройна закрила, затова оцелях.

— Казвай какво искаш от мен!

— Само една снимка. . . Взеха ми я още в Скопие, тя е единствената на баща ми и майка ми. . . Зърнах я

MOORE
LAWSON

тук веднъж, когато Сърбо ме разпитваше. Много Ви моля!

— Я гледай, ти си била и сантиментална. . . Но навикът да шпионираш не си забравила. Затова няма да получиш нищо. Хайде, марш!

Повече не исках да се унижавам. Той можеше, но не искаше да стори един малък жест. Може би се страхуваше да не го изтълкувам като проява на милосърдие и затова ми хлопна вратата зад гърба. Това сякаш ме освободи от някакво раздвоение, с което възприемах до този момент Кирил Строгов. Искаше ми се да се окаже по-различен от другите милиционери. Но той се сля с безличния, страшен образ на полицаия садист — такъв, какъвто го познавах от побоищата в „Герово“. Не намери сили поне в последния момент да остави един добър спомен. . .

Седемдесет и две човешки същества — мъже, жени и деца, — бледи, състарени и уплашени, бяхме образували нестройна редица по дължина на телената ограда. Стискахме малките си вързопчета и потръпвахме от утринния хлад на есента. Едни разговаряха тихо, други мълчаха, обзети от мрачни предчувствия, че в последния момент нещо може да осуети заминаването. Бяхме изгубили способността да се надяваме и да се радваме.

Безотечествениците се завръщаха в своята родина. . . Когато камионите спряха, групата се втурна към повдигнатите чергила — страхувахме се, че няма да има място за всички. В този момент от следственото отделение се зададоха двама затворници от „свободните“ лагеристи. Те носеха на ръце някакъв старец. Колкото и да бързахме, разстъпихме се и им направихме път.

— Аз съм Кришка. . . Кришка — задъхано викаше живият труп и се мъчеше да държи главата изправена.

— Кришка. . . Кришка. . . — подеха полугласно всички. Мнозина от нас познаваха този възглас от стадиона в Скопие. Нима това беше любимецът на запаянковците от „Вардар“? Гласовете не можеха да се отрищат, но шепотът се засилваше като далечно ехо.

— Това е останало от Йордан Новаков—Кришка. Ще ми дадете ли адреса си? Може да ми потрябва някой ден, когато търсим свидетели за ада в „Герово“.

Говореше ми човекът с дългата брада, който ме беше уплашил в първите дни на пристигането ми тук.

— Аз нямам семейство, нямам дом, нямам адрес. . .

— Тогава ще ви дам моя.

Мъжът извади листче и написа с късче молив: отец Петър Лозанов от с. Дралфа, Поповско. Пъхнах бързо

хартийката в пазвата си и извърнах глава, защото към нас се приближиха група милиционери начело с Муркович, или Лепши, както го нарекохме Мара, Недка и аз. Спомнихме си, че по едно време искахме да напишем похвала за него, защото се държеше по-човешки с нас. Отказахме се, за да не му напакоstim.

— Сад идете за Бугарско. Пазете тишина! Стройте се по двама и се качвайте в камионите! — разнесе се команда.

Качихме се, а зад телената ограда останаха още много хора — мрачни, посивели, отчаяни. Завиждаха ли ни, или ни съжаливаха? Може би и двете заедно, защото бяхме чували за инсцениране на „опит за бягство“ по пътя. Дулата на картечните пистолети следят всяко помръдване в камиона, готови да избълват олово. . .

На гарата ни прехвърлиха в закрити вагони и сърцата ни малко се отпуснаха. Някои започнаха да ядат дадената ни храна за пътя — парче корав хляб, три глави лук и мармалад. Придружаваше ни Войслав — референтът от „Герово“. Ръцете му висяха неприлично, останали за първи път без бич или палка. . . Два дни и две нощи не заспахме от вълнение. Това беше най-дългото пътуване в живота ми. . .

На гара Димитровград запяхме: „Стани, стани, юнак балкански. . .“ Вече усещахме дъха на родината, напругахме слух да чуем българска реч. Трябваше да ни разменят срещу югославски шпиони по строго определен ред. Не мога да кажа дали наистина бяха шпиони или просто несретници като нас, но видът им беше съвсем друг — гладко избръснати, чисти, облечени. . . Жени нямаше между тях.

Извикваха имената ни едно по едно, разминавахме се, оглеждайки се с нескрито любопитство и едва след като преполовихме разстоянието между двете групички, забързвахме. Точно тук краката ми се подкосиха и аз паднах на земята, вече на българска земя. Запълзях метър, два. . . докато ръцете на някакво войниче не ме изправиха на крака.

Качиха ни в автобус и ни отведоха в някаква ниска, дълга постройка, заобиколена с ред бодлива тел. Нима

отново ме чака живот зад телена ограда? . . . Вечерта падна, без да се промени нищо, без искрица светлина. Потънах в сивите войнишки одеяла, покрих се през глава и затворих очи. . .

Надеждата се върна триумфално на закуската — раздадоха ни хляб и мляко. При това хлябът беше без ограничение! Едва след това разгледах помещението, в което преспях. Имаше чешма и сапун. . . Бях толкова смутена, че не се опитах да отворя вратата. Едва към обяд разбрах, че не е била заключвана цялата нощ. Излязох на разходка. Хората се събираха на групички, спореха оживено дали ще ни съдят и може ли да се върва на обявената амнистия от правителството. Разхождах се между разпалени оратори, скептични слушатели и си мислех за своите болки. Само да няма разпити, въпроси — едни и същи, с още по-еднообразни отговори. . .

— Защо замина за Югославия? — И там ме запитаха същото: „Защо си дошла на нашу землю?“

— Отидох да уча, нали имаше размяна на студенти? Георги Димитров обещаваеше федерация и аз трябваше да бъда една от първите. . .

— Работеше ли против България? — прекъснаха ме нетърпеливо.

И оттатък беше същото: „Работеше ли против Югославия?“

Сега можех да произнеса отдавна подготвената обвинителна реч, а аз се заплитах в ненужни обяснения. На многобройните „Защо?“ следваше неубедителното „Защото. . .“. И така цели петнайсет дни. Започнах да се уморявам. Нощем преживявах отново разпитите в „Герово“.

Мястото, където бяхме настанени, се намираще близо до София и следователите всеки ден пътуваха до домовете си с коли. Имаше строго определени часове за разпити — сутрин от осем до дванадесет и следобед от два до пет. Останалото време си беше само мое, дори нямаше неочаквани посещения нощем. Разпитвах се подробно за всичко — кой какво е приказвал на другото следствие, отвъд границата. Нима и тук съдбата ми можеше да бъде определена от някоя случайно изречена дума, от клеветата с цел да се прикрие предателството?

Една вечер тъкмо се канех да си легна, в стаята влезе милиционер и ме извика по име. Изглежда, забеляза уплахата ми, защото продължи по-меко:

— Ако имаш свои дрехи, вземи си ги, защото повече няма да се връщаш тук.

Целият ми багаж се състоеше от разкривените, мухлясали обувки под кревата. Когато се наведох да ги взема, Рилка Монова, с която от няколко дни бяхме заедно, ми пхна в ръката десет лева. Друга жена ми подаде жилетката си и аз веднага я облякох.

— Сбогом, сестрици! Не ме забравяйте!

Отвън чакаше затворена кола. Беше тъмно и студено. Плахо запитах придружителя си:

— Къде ме водите?

— Разговорите са забранени!

Така се озовах в Софийския централен затвор, в нова затворническа клетка. Тя не се различаваше по нищо от предишните. Сутринта ми подадоха закуската — хляб и канче вода. Донесе ми я младо момиче в униформа.

— Храната ми е като на осъдените на смърт — изрекох бързо, преди да затвори вратичката.

— Като на смъртните — кимна ми то и изчезна веднага.

Защо ще ме убиват? Та аз отдавна да съм умряла, ако знаех това. . . Ще ме разстрелят ли, или ще ме обесят? Опитвам се да мисля за друго, но все този въпрос се върти в съзнанието ми. Ако ме накарат да избирам, какво ли да предпочета, мили Боже? Веднъж избирах деня на моята смърт. Защо ли оцелях тогава?

Племенникът на жената на Добри Терпешев беше лудо влюбен в мен и се мъчеше да ме спечели на всяка цена. Веднъж дори ме покани на гости в министерския дом, за да покаже какъв живот може да ми предложи.

Пред къщата на Добри Терпешев пазеше милиционер, който веднага ни спря. Но когато моят кавалер си каза името, побърза да отвори металната врата и козирува. Стопанката не беше красива, но още повече ме разочарова душевната

й бедност. От целия разговор запомних само оплакването, че слугинята ѝ създавала много грижи.

— . . . Изгоних я, защото се занасяше с постовия милиционер. Голяма мърла беше, ама те всичките са едни и същи. Свършиха се работните селски момичета. . . И готвач нямам — той пък пресоли манджата, а имахме важни гости. . .

— Не се ядосвай, вуйно — опита се да я утеши кавалерът ми. — Ще си намериш добър персонал, нали са създали такава служба. Малко по-скромничко го давай, да не копираме буржоата!

— Че аз какво ги копирам? Нали се борихме, за да живеем богато, като тях!

Побързах да се сбогувам и се зарекох повече да не стъпя там. Гледах наскоро един кинопреглед, на който показаха дома на Никола Петков. Беше съвсем обикновен апартамент, обзаведен скромно, но с вкус. И макар че казаното целеше да разобличи Никола Петков, картината постигаше точно обратното въздействие.

— Другите са по-богато наредени — опита се да отклони мислите ми моят спътник.

— Не ми харесва вуйна ти и толкоз!

— Трябва да се промениш — настоя той. — Ако искаш да напредваш, трябва да се научиш да се приспособяваш към обстановката. . . И аз протестирах, но всичко беше до време!

Разбрах, че е безсмислено да споря. Те не можеха да оценят дори богатството, защото го бяха получили наготово. Очите им все щяха да шарят в чуждата паница, все щяха да искат да загребат и от нея. . . Нима това целеше революцията?

След десетина дни, прекарани на хляб и вода, ме изведоха навън. Отново ме погълна закритият джип, отново се друсках неизвестно къде и колко време, докато се озовах на. . . гарата. Вкараха ме в някаква чакалня, препълнена с момичета на около осемнадесет години. Те ме изгледаха с почуда и прихнаха в неудържим смях. Шест циганки, насядали с кръстосани крака на пода,

пушеха спокойно цигари и се чувствуваха като у дома си в тази временна приемна на милицията.

— Ти откъде идваш, плашило такова? — запита ме една хубавица и стисна начервените си устни.

— Да не идваш от лудницата?

Тъй като аз мълчах и търсех празно местенце, където да се отпусна, момичетата не настояваха повече с въпросите си и ме оставиха на мира.

— Вижда се, че не е от нашите. . . Та тя мирише на мухъл!

Слушах несвързаната им глъчка и си спомних думите на Душко: „Ако не те обесят в Бугария, ще станеш министър.“ Сигурно бях изрекла нещо на глас, защото всички се заляха отново в смях. . .

До вечерта проститутките бяха освободени, а циганките се приготвиха да спят на дъсчения под. Цялата нощ прекарах свита на две до вратата и трепвах при всеки шум в коридора. Чак сутринта се сетиха за мен и ме отведоха в някаква сграда с надпис „Български червен кръст“. Наложих да чакам дълго пред стаята на заместник-председателката Томка Райдовска. Придружителното писмо било адресирано лично до нея, а тя била в командировка зад граница. На тази случайност дължах нощта, прекарана в приемната на гарата. Сега обаче се разтичаха и набързо получих от някакъв склад нови обувки, чорапи, пола, блуза и два метра кафяв плат за палто.

Доволна бях, че не срещнах тук Томка Райдовска. Познавах я от посещението ѝ в благотворителния пансион за момичета сираци. Направи ми неприятно впечатление и не исках да ме вижда в такъв окаян вид. Чувствата ни бяха взаимни, след като протестирах срещу закриването на пансиона. Той носеше името „Подкрепа“, но Райдовска се постара обикновените сираци да го напуснат, макар че той беше единственият им дом. Там настаняха деца на пострадали антифашисти. Новите мебели, новото име, новите обитатели узакониха едно разделение на децата в най-крехката им възраст. . . Нима сираците от „Подкрепа“ заслужаваха по-друга участ от връстниците им в новия дом „Лиляна Димитрова“?

Докато се ровех в спомените, отново пристигнахме

с джипката на гарата, качиха ме в арестантското купе— само двамата с придружаващия ме милиционер.

— Този път къде?

— За Пловдив — усмихна ми се за първи път младежът в униформа и си призна стеснително: — Обичам да пътувам с влак. . .

Началникът, при когото ме въведоха, закопча горното копче на куртката си и ми подаде ръка през бюрото. На него лежеше разтворено страшното ми досие. Докато го разлистваше, мърдаше устни като ученик при подготовката на уроците си. Аз се оглеждах боязливо, в очакване да получа някой удар. Нищо подобно не последва.

— Свободна си! — стреснаха ме думите му и аз изхвърчах навън. Не си спомням дали му благодарих, казах ли му довиждане, внимателно ли притворих вратата, или я тръснах зад гърба си. . .

Тръгнах по някаква улица, без да зная къде ще ме отведе. Задминаваха ме коли и камиони, обвиваха ме в облаци прах. . . Вървях и си повтарях гласно: „Свободна. . . свободна. . . свободна!“ Трябваше някой да ме види и чуе. Но кой? В моя Пловдив бях останала без познати. В „Герово“ си бях уговорила среща на Бунарджика. . . Вървях сама и чужда на всички в моя любим град. Внезапно ми хрумна, че може да са ме освободили, за да ме следят. Настръхнах болезнено, защото страхът започна да се връща в мършавото ми тяло. Трябва по-скоро да си намеря работа, във фабриките все още има някое местенце, където да не се интересува кой съм и откъде идвам.

. . . Изминаха няколко дни в трескаво лутане в покрайнините на града — отначало за работа, а после и за квартира. Работещите внушават по-голямо доверие на хазяите. Гладът ме притисна здраво и вече пестях стотинките за телефонните автомати, чрез които питах за работа. . . Така станах тъкачка — още с постъпването ми получих синя работна манта и кепе за главата. Зачислиха ме към една възрастна работничка, забравих ѝ името, и тя ме въведе в тайните на моя стан. Схващах бързо и скоро красивите многоцветни платове започнаха да отмерват работния ми ден. Не след

дълго трябваше да премина на норма и това ме плашеше. Уморях се много, побоищата в лагера си бяха казали думата. . . Стисках зъби и едва издържах, страхувах се да не се покажа слаба и да ме изгонят още преди да получа първата заплата. Без пари не можеше да се изкара и един ден. Вече нямаше нито църкви, нито благотворителни дружества — имаше само непосилен труд в името на някакво далечно, светло бъдеще. Почивахме на обяд половин час и тогава се хранехме. Имаше стол, но местата бяха ограничени и повечето работници си носеха храната в бурканчета. Тъй като аз не носех нищо, те ме канеха да седна при тях. Мразех съжалението и отчупвах залъче, колкото да не ги обидя. Така издържах до края на смяната. . .

В тъкачната фабрика „Марица“ за кратко време опознах работниците и проблемите им. Чувала бях за тяхното недоволство, но го смятах за вражеска пропаганда. . . Самите работници не изразяваха открито мислите си, а само на четири очи. Страхът ги беше парализирал.

. . . Наближаваше 7 ноември — празникът на Великата октомврийска социалистическа революция. Във фабриката кипеше трескава подготовка. Плакати, лозунги, портрети и макети трябваше да изразят благодарността на работниците за щастливия живот, осигурен им от народната власт — разновидност на съветската. Ако тези средства бяха употребени за някои неотложни нужди на работниците, може би щяха да почувствуват истински този празник. Никой не мислеше в тези дни за производството, ходехме на работа, за да репетираме и да се представим най-добре на манифестацията. Научихме, че било обявено специално съревнование между трудовите колективи в града. Марширувахме и скандирахме лозунги, предварително отпечатани на циклостил заедно с текстовете на революционни съветски песни. . .

На сборния пункт в една градинка дълго време ни проверяваха поименно. Чакането и подреждането на колоната започна да омръзва и ентузиазмът на най-запалените взе да се изпарява. Мършавият ми вид и облеклото, получено от Червения кръст, не вдъхнаха до-

верие на организаторите и ме освободиха от задължението да нося някой тежък портрет или голямо знаме. Дадоха ми само една червена лента, която трябваше да размахвам пред трибуната с официалните лица.

Едва в десет часа нашата колона потегли към площад „Девети септември“. През целия път от високоговорителите обиграните гласове на артисти от местния театър призоваваха, приканваха, заклеймяваха. . . Вървах сред това разноцветно море и постепенно започнах да се усещам съпричастна към общото вълнение. Хората викаха и пееха, значи и аз трябваше да викам и пея, за да не се различавам от тях. Усвоила бях най-важното изискване за една режисирана манифестация — да не изоставам от другите, но и да не ги изпреварвам. . .

Гладът присвиваше стомаха ми, ноемврийският студ ме караше да потръпвам, но аз вървах — реката от хора ме влачеше напред, а шпалирът не ме пускаше да се кача на тротоара. . .

Малко преди да ме оставят силите, една ръка ме дръпна от строя и аз седнах на бордюра. Имаше опасност тълпата да ме стъпче и непознатият доброжелател ме подслони до някаква ограда. . . Сирената на линейката, която ме отведе, потъна в триумфалните възгласи на площада.

На 15 и 16 декември 1990 година в София се състоя Първият конгрес на македонските културно-просветни дружества с участието на делегати и гости от България и чужбина. Целта, която си постави новопределият съюз, е окончателното решаване на македонския въпрос на основата на историческата истина, политическата реалност и международните договори за правата на човека. За постигането на тази цел Съюзът обединява на най-широка основа македонските бежанци, техните потомци и сродници, всички родолюбиви българи, които са готови да работят за защита на националната ни кауза в Македония. С дълбоко вълнение се изказах и аз, като споделих своята мъка. Мислите ми не бяха гладки и добре построени, но са изречени от дълбочината на изстрадалата ми душа:

„Скъпи братя и сестри,

Болката, която изпитвам за моята поробена Македония, част от нашето тяло и кръв, е болка от любов към моя народ, останал отвъд граничната бразда. Насилственото поробване на нашите братя и сестри и техните деца от Вардар, Охрид и Преспа. . . е не само трагедия за българите, но и срам за нашата национална история и държава, наследница на имена като цар Симеон, цар Борис, Христо Ботев, Левски, Гоце Делчев, Тодор Александров, Иван Михайлов и плеяда от български патриоти.

В България под диктовката на комунистическата партия всички от Пиринския край ни караха насила да се пишем в паспортите македонци, въпреки че не желяхме, защото се чувствахме българи. С нашата националност се манипулираше, за да се угоди на „големия брат“. . . След Първата световна война сърбите

пуснаха отровните си корени и извършиха геноцид над българското население в Македония, която нарекоха Южна Сърбия. Онези, които опонираха на тази асимилация, бяха натикани по затвори и изгниваха с години. Много от тях бяха избити без съд и присъда. И досега забравата тегне над трагичната съдба на българите, останали извън пределите на родината.

Като студентка в Скопие върху мен и другите български студенти се упражни натиск да вземем югославско поданство, но ние категорично отказахме. Ето защо бяхме арестувани и обвинени в шпионаж. Изпратиха ни в затворите, където йезуитските изтезания не можаха да сломят нашия български дух. Затова ни прехвърлиха в концентрационния лагер „Герово“. Този лагер е един от най-страшните и по нищо не отличаващ се от фашистките лагери в миналото. Затова никой от нас, оживелите свидетели, не можа да повярва, че е възможно — това бе чудо — да оцелеем в циментовите гробове на подземиято, където без съд и присъда изгнивахме с години.

Тези, които сме живи, вероятно се спасихме по Божията воля, защото по природните закони трябваше да сме мъртви и закопани при другите мъртъвци. Въображението е слаб инструмент за възпроизвеждане на жестокостите, затова е трудно да се разкаже за тези неописуеми изтезания. „Най-опасните“ бяхме заключени в първо и второ следствено отделение в подземиято и бяхме отделени от другите лагеристи, които работеха до скапване тежка физическа работа. А ние бяхме скрити в дупките като къртици и. . . се пазеше в най-строга тайна кой в коя дупка е заключен. . .

Ние бяхме лишени дори от най-скромните права, от които се ползват затворниците. . . на най-изостаналите в културно отношение страни. Без въздух, без светлина, без право да имаме вестник, сапун, вода, креват или стол. Нито ние, нито някой ни переше и цели 16 месеца останах с едни и същи дрехи. През януари и февруари при минус 20 градуса ни събличаха голи и ни вземаха дървената скара, за да лежим на замръзвания цимент. Не съществува унижение и жестокост, които да не съм изпитала. Утрепаха ме от бой, въргаляха ме по пода, ритяха ме, давиха ме, стреляха ме, стъпваха по гърдите ми, останах без достойнство, отнеха и здраве-

то ми. Побоищата и непосилните инквизиции имаха за цел да сломят духа на затворника, да го превърнат в послушно животно, та да започне да говори и пише това, което му се диктува.}

Интелигентните и умни младежи тук оскотяваха от . . . страх. Тези емигранти, които имаха възможност да отидат на Запад, бяха сигнализирали в Обединените нации за смъртоносните изтезания. Ето защо беше дошла комисия. . . да провери лично какви са условията, но управата на лагера премести по други затвори (лагери) повече от половината затворници, а на вратата на бункерното отделение беше поставена табела „Магазин“. И никой не разбра, че в този „магазин“ стояхме заключени два дни, без да ни донесат дори помията от цвеклови листа.

Ако можеха да ни снимат, щяха да покажат на света всички порочни действия и уродливите прояви на Титовия социализъм, а той е толкова порочен, колкото и Сталиновия. Те не знаеха за мен. Те не знаеха за Тодор Разсолков от с. Белица, който висеше гол, разпънат и закован на стената. Те не знаеха за Страхил Козов, който повръщаше кръв, не знаеха за Борис Самарджиев, който не изтърпя на инквизициите и се хвърли от третия етаж. Те не знаеха за мъртвите и техния брой! Не знаеха, че в „Герово“ имаше бебета и тяхната вина беше тази, че са се родили българчета. Бебето, което се завърна с моята група в България, беше прибрано в лагера, преди да е имало годинка. Баща му и майка му — Иван и Рилка Монови от Видин бяха в подземията на ада, а бебето беше оставено на закона на джунглата. Когато се завърна тука, то беше на две години и половина, но не можеше да говори, а мучеше, не можеше да ходи и да стъпва, защото костите му бяха меки и беше болно от рахит. Краченцата му висяха като две пречупени пръчици. След войната ние бяхме прибрали сръбските деца и ги хранехме, лишавайки от залька нашите деца. Югославската власт. . . се стремеше да унищожи по най-жесток начин умните, способните, борбените, патриотите, родолюбивите. Тя не можеше да търпи тази чужда интелигенция, затова я натика по затворите и концлагерите без съд и присъди.

. . . Написала съм книга, в която се постарях да разкажа за тези зверства по затворите и концлагерите, за

смъртоносните насилия на комунистическия режим във Вардарска Македония над всеки, дръзнал да се нарече българин. Настоявам... тя да бъде преведена на английски и да се изпрати в Обединените нации, в Хелзинки (в Комисията за правата на човека) и в Амнести интернешънъл.

Искам от Конгреса да състави комисия, която да издири убитите и изчезналите по затворите в Идризово, Сремска Митровица, Ниш, Скопие, Ковачевци и концентрационните лагери „Голи оток“ и „Герово“.

Искам от Конгреса да изпрати писмо до Обединените нации и да иска отговорност за стотиците убити в този лагер, който беше регистриран и се издържаше от Обединените нации.

Искам от Конгреса да състави комисия, която да направи списъци на всички затворници в Югославия след Втората световна война.

Искам от Конгреса да поиска сметка за смъртта на хилядите български патриоти, загинали затова, че не станаха сърби. За тези жестокости няма давност. Искам наказание за тези, които ни унищожиха без вина!

Длъжна съм да кажа истината, която ще разобличи ва без страх!

Истината трябва, колкото и да е неудобна, да се покаже наяве. Смятам, че ще бъде престъпление от моя страна, че останах жива и дойдох от смъртта, ако не разкажа за мъртвите борци, загинали от... зверства, недостойни за времето, в което живеем.

Искам да напомня, че няма нищо по-свято от любовта към родината и нищо по-ценно от свободата!

Гордият български дух и непреклонната македонска воля с борба ще отхвърлят сърбизма и нека венецът на обединението ни свързва за вечни времена!

Вечна слава на обединена България!“

София

септември 1959 — януари 1991

Блага Божинова

ИЗПОВЕД
ОТ ТИТОВИЯ „РАЙ“

Рецензент Георги Юруков

Редактор Васил Данов

Художник Симеон Кръстев

Художествен редактор Гичо Гичев

Технически редактор Димитър Матеев

Коректор Мила Караиванова

Формат 84×108/32.

ЛГ VI—56в.

Тираж 2586 екз.

Дадена за печат на 17. II. 1992 г.

Подписана за печат на 5. V. 1992 г.

Печатни коли 6.

Издателски коли 5,04.

Издателска поръчка № 1.

Техническа поръчка № 21025.

Цена 9,60 лв.

Военноиздателски комплекс
„Св. Георги Победоносец“

ISBN 954—509—004—9

Военноиздателски комплекс
* Св. Георги Победоносец *

9,60 лв.

Още стотици книги на дейци родени
в географска област Македонија
може да намерите на:

www.strumski.com

Библиотека „Струмски“
е създадена в памет на
загиналите за Родината.

Voivode Dimiter Madjarov before the remains of two comrades in arms killed in the battle of Ferres